

ВИСНОВОК

Національного університету «Одеська юридична академія» щодо докторської дисертації Токаревої Віри Олександрівни на тему «Правосуб'єктність фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет» за спеціальністю 12.00.03 – «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право».

ВИТЯГ

з протоколу засідання фахового семінару кафедр цивільного права та інтелектуальної власності та корпоративного права Національного університету «Одеська юридична академія» від 23 травня 2025 року.

Присутні:

доктор юридичних наук, професор Г.О. Ульянова, доктор юридичних наук, професор Н.Ю. Голубєва, доктор юридичних наук, професор О.І. Харитонова, доктор юридичних наук, професор Є.О. Харитонов, доктор юридичних наук, професор В.В. Давидова, доктор юридичних наук, професор О.І. Сафончик, кандидат юридичних наук, доцент Л.П. Бааджи, кандидат юридичних наук, доцент О.М. Берназ-Лукавецька, кандидат юридичних наук, доцент А.В. Кирилюк, кандидат юридичних наук, доцент Ю.В. Кривенко, кандидат юридичних наук, доцент О.С. Омельчук, кандидат юридичних наук, доцент М.В. Матійко, кандидат юридичних наук, доцент кафедри Л.І. Галупова, кандидат юридичних наук, доцент кафедри І.В. Мартинюк.

З присутніх – 6 докторів юридичних наук та 8 кандидатів юридичних наук – фахівців за профілем поданої на розгляд дисертації.

Порядок денний:

Обговорення дисертаційного дослідження Токаревої В.О. на тему: «Правосуб'єктність фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет» за спеціальністю 12.00.03 – «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» щодо його рекомендації для попереднього розгляду та захисту у спеціалізованій вченій раді з присудження наукового ступеня доктора наук.

Слухали:

Доповідь к.ю.н., доцента Токаревої В.О. на тему: «Правосуб'єктність фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет» поданої на здобуття ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 — «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право».

Доповідачка обґрунтувала актуальність обраної теми, визначила мету, завдання, методологію дисертаційного дослідження, охарактеризувала його об'єкт та предмет, виклала основні наукові положення та висновки, що виносяться на захист, вказала науково-практичну значимість роботи, надала відомості щодо впровадження результатів дослідження.

За підсумками дисертаційного дослідження, В.О. Токаревою сформульовано низку теоретичних та практичних положень і пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства України, серед яких, зокрема:

Закон України «Про страхування»:

статтю 99 Закон України «Про страхування» доповнити частиною чотири такого змісту:

«4. Забороняється проводити оцінку ризиків на основі результатів прогностичних генетичних тестів, ставити умовою укладення договору страхування – проведення прогностичних генетичних тестів або вимагати проходження, надання результатів прогностичного генетичного тестування страхувальниками, застрахованими особами або родичами»;

Кодекс законів про працю України:

статтю 2-1 Кодекс законів про працю України доповнити частиною п'ять такого змісту:

«5. Забороняється вимагати від працівників та кандидатів на зайняття робочого місця (посади) проведення генетичного тестування, подання його результатів, іншої інформації щодо генетичних особливостей фізичної особи або родичів, в тому числі будь-яке використання роботодавцем результатів прогностичного генетичного тестування фізичної особи та будь-яка дискримінація за генетичними ознаками»;

Проект Закону України «Про захист персональних даних» від 25.10.2022 № 8153 який прийнятий за основу:

доповнити частину 1 статті 19 Проекту Закону України «Про захист персональних даних» пунктом 10 змісту:

«несанкціоноване розголошення даних та одержувачів даних, за винятком, якщо неможливо ідентифікувати цих одержувачів або якщо запит суб'єкта даних є явно необґрунтованим, або надмірним, контролер може вказати суб'єктам даних лише категорії відповідних отримувачів, не розкриваючи фактичну особу»;

доповнити частиною 4 статтю 20 Проект Закону України «Про захист персональних даних» такого змісту:

«4. Право суб'єкта персональних даних на виправлення персональних даних передбачає право внесення виправлень в результати профілювання»;

доповнити окремою статтею 25-1 *Проект Закону України «Про захист персональних даних»* такого змісту:

«25-1. Право на роз'яснення та оскарження індивідуальних рішень прийнятих за участі автоматизованих систем» наступного змісту.

1. У разі використання автоматизованої системи при прийнятті рішення, яке має юридично значущі наслідки для суб'єкта персональних даних або іншим чином істотно впливає на нього, суб'єкт персональних даних має право звернутися до контролера для отримання роз'яснення та обґрунтування обставин прийняття індивідуального рішення за участі автоматизованої системи.

2. Суб'єкт персональних даних має право звернутися до контролера для оскарження індивідуального рішення, яке має юридично значущі наслідки або іншим чином істотно впливає на нього до суду, в разі його прийняття автоматизованою системою або за участі автоматизованої системи при прийнятті рішення»;

Цивільний кодекс України:

доповнити статтею 1228-1. *«Спадкування цифрового майна»* наступного змісту:

«1. Заповідач, може залишити розпорядження на цифровій платформі або у заповіті в якому призначити особу, до якої має перейти право власності на цифрове майно у разі його смерті.

2. Договірні розпорядження щодо цифрового майна залишені заповідачем на випадок смерті мають пріоритет над заповітом складеним на те саме майно.

3. Доступ до особистого листування, щоденників може бути надано спадкоємцям, якщо спадкодавець залишив пряме розпорядження про розкриття таких даних у розпорядженні або заповіті.

4. У разі якщо спадкодавець не залишив розпорядження щодо цифрового майна у заповіті або на цифровій платформі, спадкування такого майна відбувається відповідно до закону або користувацької угоди».

Також при здійсненні дисертаційного дослідження В.О. Токаревою отримано низку власних теоретичних висновків, що стосуються правосуб'єктності фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет а також сформульовані окремі практичні рекомендації щодо вдосконалення норм законодавства. До таких висновків, зокрема, належать наступні:

1. В інтернеті на перший план виходить сутність людини не як біологічної істоти, а як здатність побудови зв'язків, комунікації, впливу своїми діями на інших учасників комунікації та відносини і взаємозалежності, які виникають. У мережі будь-які вчинки (навіть третіх

осіб) можуть впливати на здійснення прав та обов'язків фізичної особи у фізичному світі: алгоритми, які обробляють дані щодо соціальних виплат, кредитів, укладення договорів, прийняття на роботу, навіть визнання винуватості у вчиненні правопорушення; треті особи, навіть невідомі, які залишають позитивні або негативні відгуки формуючи цифрову репутацію. Натомість в інтернеті фізична особа представлена цифровою ідентичністю – системою даних.

На здійснення прав та обов'язків фізичної особи як у фізичному, так і віртуальному світі впливають дії, вчинені іншими особами в мережі «Інтернет», такі як: результати аналізу персональних даних алгоритмами (профілювання), на основі яких приймаються індивідуалізовані доленосні рішення відносно суб'єкта; завантаження та поширення відео, які можуть ставати вірусними, створення фотомемів, завантажені старі фотокартки друзями, новини про особу, в тому числі неактуальні та застарілі, цифрові профілі, під якими ховаються алгоритми або нейронні мережі (блогери), які генерують візуальний та контекстуальний контент, що не відрізняється від створеного людиною тощо.

2. Запропоновано розглядати цифрову ідентичність у вузькому та широкому розумінні. Властивостями цифрової ідентичності у вузькому розумінні є: нематеріальність – є акаунтом та джерелом персональних даних у мережі, які не підлягають зношенню та амортизації; економічна цінність – елементи цифрової ідентичності можуть характеризуватися попитом та пропозицією, відчужуватися та приносити економічну вигоду її власнику; створюються в результаті активних дій фізичної особи для певної мети та складають набір даних про фізичну особу в певній інформаційно-комунікаційній системі, які ідентифікують її у відповідних системах (органах держаної влади та місцевого самоврядування, фінансових установ та організацій, у соціальних мережах тощо), дані можуть автоматично оновлюватися під час їх зміни в інформаційних системах державних органів та установ; залежність та похідний характер від її «творця» фізичної особи (виражає її волю, не виражає власну автономну волю, перебуває в залежності від фізичної особи та не володіє реальною здатністю своїми вольовими фактичними діями самостійно здійснювати цивільні права та виконувати обов'язки); проєктність або множинність обумовлена відносною анонімністю персональних даних для широкого загалу користувачів (постачальники телекомунікаційних послуг отримують доступ до персональних даних користувачів, які можуть бути передані уповноваженим органам; суверенність – по мірі розвитку технології децентралізованої цифрової ідентичності на платформі блокчейн – фізична особа має отримати можливість управляти та контролювати доступом до персональних даних за допомогою хмарних технологій.

Властивості цифрової ідентичності в широкому розумінні: є системою даних без прив'язки до конкретного акаунта, включає всі дані, які особа залишає в результаті активної та пасивної діяльності, яка не спрямована безпосередньо на розкриття інформації: (персональні дані, створені акаунти

та інші дані в мережі, які слугують ідентифікації фізичної особи в мережі «Інтернет»); не включає в себе анонімізовані та псевдоанімізовані дані, які не дозволяють конкретно ідентифікувати особу.

2. Оскільки відгуки, коментарі про якість послуг, товарів та робіт фізичних та юридичних осіб, які залишаються на цифрових сервісах, можуть у поєднанні з іншими ідентифікаторами (посилання на акаунт, ПІБ, фото тощо) ставати персональними даними та виступати складовими елементами цифрової ідентичності, фізичні особи можуть захищати свої права шляхом звернення до юрисдикційних та неюрисдикційних форм захисту: компаній, які надають послуги управління цифровою репутацією, або платформ для здійснення права на забуття (видалення); до суду з позовом про захист від неправдивих висловлювань та їх спростування.

3. Через ризики зловживання правами та створення діпфейків, функціонування та розробка систем, які використовують ШІ, мають відповідати вимогам та стандартам захисту прав споживачів по відношенню до будь-яких товарів та послуг. Розробники систем мають інформувати суб'єктів даних про їх взаємодію із програмою та використання автоматизованих систем у виготовленні товарів, робіт та наданні послуг. Відсутність належного повідомлення (маркування) суб'єкта про взаємодію із автоматизованою системою має визнаватись порушенням етичних правил використання ШІ.

4. Проаналізовані підходи до формування цифрової репутації. У КНР застосування системи соціального кредиту (рейтингу) є централізованим, відкритим та прозорим для фізичних осіб, є частиною державної політики, інструментом публічного управління, покарання, заохочення та виступає інструментом соціального оцінювання. За результатами застосування соціального кредиту та оцінки вчинених дій, можуть наставати юридично значущі наслідки для фізичної особи. Із прийняттям Акту ЄС про ШІ в ЄС заборонено використання систем соціального рейтингу, оцінки та прогнозування соціальної поведінки фізичних осіб. В ЄС та США формуються рейтинги довіри та системи обліку репутації органів державної влади, фінансових установ та репутація на сервісах та шерингових платформах. Цифрова репутація створюється фрагментарно.

5. Аналіз щодо високонадійних засобів ідентифікації фізичної особи дозволив зробити висновок про те, що постійність та унікальність такої ознаки може мати в основі своїй складові біометричні персональні дані, а саме геномну інформацію (дані ДНК). Поряд із цим, неконтрольований збір та обробка геномних даних, що збираються для проведення молекулярно-генетичної експертизи, в подальшому має наслідки, пов'язані з ризиками втручання у приватне життя та ставить під загрозу втручання та зловживання правами людини, на що звертає увагу у своїх рішеннях ЄСПЛ.

6. На первинних етапах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій було поширеним створення профілів під вигаданими іменами та використання псевдонімів. Поточний етап розвитку мережі «Інтернет» характеризується домінуванням цінностей прозорості та відкритості

комунікації в соціальних мережах та уникнення використання псевдонімів як умови успішного просування в інтернеті.

7. Дослідження досвіду застосування технологій розподільних, децентралізованих реєстрів дозволив обґрунтувати розвиток концепції суверенної цифрової ідентичності на базі технології Блокчейн як технології, здатної: забезпечити доступ до основного акаунту та інших пов'язаних акаунтів (електронних грошей, криптовалюти, віртуальної власності в іграх, об'єктів інтелектуальної власності, електронних документів після смерті спадкодавця тощо); знизити ризики масових витоків та порушень, обумовлених зберіганням, обробкою даних на серверах контролерів; надати користувачам право управління, контролю за доступом до персональних даних, децентралізовано, без участі таких третіх осіб (розпорядників реєстрів та ін.). Створення такої цифрової ідентичності має спиратися на ідентичність людини у фізичному світі.

Перевагами технології суверенної цифрової ідентичності на базі технології Блокчейн є: надання суб'єкту доступу до персональних даних у хмарі, обізнаність про масштаби даних, що збираються, обробляються; надання права контролювати доступ до даних певним періодом часу для виконання певної мети та функції; надання можливості відокремити дані користувача від програм, оскільки технологія функціонує «поверх» даних, що зберігаються у хмарі персональних даних; відображає ідею права на перенесення даних, передбачену ст. 20 Регламенту ЄС 2016/679 (після отримання даних від контролера та їх зберігання у хмарі персональних даних, дані більше не повинні «мандрувати» до іншого постачальника послуг); надання постачальникам послуг доступу до персональних даних користувачів за попередньою вираженою згодою та на визначених умовах; забезпечення доступу до різних акаунтів, на випадок смерті спадкодавця, яке покликане вирішити проблему розпоряджень залишених на різних платформах, де був зареєстрований користувач за життя (доступ до електронних грошей, криптовалюти, віртуальної власності, об'єктів інтелектуальної власності, електронних документів комерційної цінності тощо).

З урахуванням розвитку технології суверенної ідентичності, аналізу Європейської стратегії для даних, Білої книги ЄС про ШІ, положень Регламенту ЄС 2016/679, обґрунтовано право на цифрову ідентичність як особисте немайнове право, обумовлене розвитком технологій, передбачає право на визнання цифрової ідентичності, право перешкоджати будь-якому спотворенню та посяганню на цифрову ідентичність, яке здатне завдати шкоди фізичній особі.

8. Кроком на шляху формування автентичної ідентичності фізичної особи в інтернеті є визнання 58 державами світу електронних версій українських документів вебпорталу «Дія», що має надати можливість використання громадянами України електронного відображення інформації, що міститься в документах, передачі електронних копій відповідних документів, отримання публічних послуг за межами України.

Для забезпечення даних нововведень передбачається передача даних демографічного реєстру та інших персональних даних громадян України до ЄС, що покликане спростити роботу державних органів, у тому числі органів, уповноважених проводити реєстрацію актів цивільного стану.

У випадку обміну персональними даними між Україною та ЄС, розробка технології автентичної цифрової ідентичності на платформі блокчейн має забезпечити автоматичне оновлення даних під час їх зміни в інформаційних системах державних органів та установ, і надати ДРАЦС та уповноваженим органам реєстрації в інших державах, встановлювати наявність або відсутність перешкод для вступу в законний шлюб та проводити державну реєстрацію шлюбу за допомогою дистанційних засобів зв'язку через інтернет без особистої присутності осіб на церемонії шлюбу.

9. Відмежування категорій «аватар» та «цифрова ідентичність». Під аватаром розуміється об'єкт прав інтелектуальної власності, який є системою статичних та/або динамічних зображень користувача (реальних чи вигаданих, фантазійних), 2D чи 3D моделей, які можуть містити нікнейм користувача (імена або псевдоніми), що відображає його особистість у відповідних віртуальних середовищах і є результатом інтелектуальної творчої діяльності автора. Фізична особа може володіти певною кількістю аватарів, які можуть бути різними в залежності від того, в якій ролі виступає особа у відносинах віртуального середовища. За таких умов, аватар виступає як складова або елемент акаунту та цифрової ідентичності фізичної особи в інтернеті.

10. Обґрунтовано застосовування терміна «цифрові двійники» по відношенню до системи, яка включає: об'єкт спостереження у фізичному світі; його цифрову проєкцію у віртуальному середовищі; датчики (сенсори), функціонування яких опосередковуються інтернетом речей та об'єднані з метою підвищення ефективності обслуговування та прогнозування функціонування об'єкта (продукту, виробу та ін.). Цифрова проєкція являє собою програмний аналог об'єкта фізичного світу, який моделює внутрішні процеси, технічні характеристики та поведінку об'єкта спостереження, для чого використовуються дані з сенсорів (датчиків), встановлених на об'єкті. Система цифрових двійників складається з: об'єкта спостереження та цифрової проєкції, які пов'язані між собою за допомогою сенсорів (датчиків) IoT, що дозволяють синхронізовувати та порівнювати зміни, які в них відбуваються, виявляючи відхилення від заданої програми.

11. Проаналізовано, що кукі-файли необхідно розділяти залежно від можливості ідентифікувати суб'єкта: такі, що дозволяють ідентифікувати користувача (несуть функцію ідентифікатора та обробляють персональні данні) та такі, що не дозволяють ідентифікувати користувача (використовуються для автоматичного налаштування сторінки). Використання кукі-файлів, які дозволяють ідентифікувати особу, вимагають дотримання вимог законодавства про захист персональних даних щодо належного повідомлення та отримання згоди суб'єкта даних на

обробку. Користувацька угода може передбачати застереження, що компанія не використовує куки-файли, які конкретно ідентифікують суб'єкта даних.

12. З метою недопущення зловживання генетичними технологіями, дискримінації за генетичною ознакою та дотримання прав людини, запропоновано доповнити ст. 99 Закону України «Про страхування» та ст. 2-1 Кодексу законів про працю України.

13. Дослідження підходів до правового регулювання інтернету дозволив простежити два підходи: природно-правовий та позитивістський. Позитивістський підхід або закритий підхід до регулювання інтернету та виникненню цифрової правоздатності властиво: контроль за провайдерами та можливість позбавлення доступу до мережі; повна ідентифікація та авторизація користувачів за номером телефону, який пов'язаний із офіційним посвідченням особи; блокування та обмеження доступу користувачів з певних географічних регіонів до контенту КНР; цензурування та обмеження права вираження користувачів; видалення контенту в мережі з перебігом часу; ідеї, що доступ до мережі інтернет, а також доступ до державних адміністративних та фінансових послуг є правом дарованим державою; послідовне закріплення в законодавстві посилення контролю за провайдерами та можливість позбавлення доступу до мережі, обмеження доступу до західних сайтів та сервісів, цензурування та обмеження свободи вираження користувачів та доступу до інформації, а доступ до інтернету будується на ідеї, що він є правом дарованим державою. Західні держави відображають ліберальний (природно-правовий) підхід до правового регулювання інтернету, а у виникненні цифрової правоздатності покладена ідея фундаментального або природного характеру походження прав, обумовлених самою природою людини, її біосоціальною сутністю. Ця властивість слугує засадою для визначення особистих немайнових прав людини як фундаментальних, виникнення яких обумовлено лише природною сутністю людини. Тому доступ до інтернету можна пов'язувати з виникненням правоздатності фізичних осіб лише в демократичних, правових державах, де забезпечуються права людини та користувачі мають (більш- менш вільний) доступ до нього.

14. Позбавлення особи права доступу до інтернету, в тому числі як санкція за вчинене правопорушення та видалення профілю (акаунту) фізичної особи, як свідчить досвід КНР, може бути прирівняний із позбавленням можливості здійснення фундаментальних прав людини. В умовах цифрового суспільства, доступ до будь-яких товарів та послуг (державних, адміністративних, банківських, транспортних послуг, медицини тощо) тісно пов'язаний доступом до інтернету.

15. Аналіз підходів до правового регулювання мережі «Інтернет» (зокрема КНР), дозволив запропонувати розуміння «цифрової смерті», як правової категорії. У широкому значенні термін «цифрова смерть», може застосовуватися для позначення видалення акаунту за життя користувача за його власним волевиявленням у приватній інформаційно-комунікаційній

системі, для створення спадкоємцями цифрових меморіалів на знак пошани померлим та смерті фізичної особи зі здійснення її спадкових прав спадкоємцями в мережі. У зв'язку із розвитком електронного урядування та можливістю згенерувати акаунт фізичної особи у певних державних інформаційних системах, використання добровільного видалення акаунтів користувачем може застосовуватися виключно у приватних інформаційних систем. У вузькому значенні «цифрова смерть» передбачає отримання доступу до акаунту після фізичної смерті особи для доступу до контенту та здійснення спадкових прав у мережі, який призводить до трансформації цифрової ідентичності та є підставою відкриття спадщини.

Необхідно розмежовувати: добровільне видалення акаунту (на підставі рішення фізичної особи або правонаступників) та примусове видалення акаунту як застосування санкції за вчинене правопорушення за рішенням суду, або порушення умов користувацької угоди за рішенням інтернет-сервісу, яке може призводити до обмеження доступу до товарів та послуг.

16. Із фактом смерті фізичної особи як підставою припинення її цивільної правосуб'єктності пов'язується настання правових наслідків у вигляді відкриття спадщини та права спадкоємців на доступ до залишених даних у вигляді акаунтів (профілів) у соціальних мережах, криптовалютних біржах, віртуальних іграх та різноманітних сайтах, які можуть мати майнову цінність, інших цифрових об'єктів, які залишилися після смерті спадкодавця. У зв'язку з тим, що внаслідок смерті фізичної особи відбувається правонаступництво, доцільно говорити про трансформацію цифрової ідентичності в силу переходу прав на цифрове майно та отримання уповноваженими особами доступу до акаунту (профілю) в інтернеті.

17. Аналіз існуючих підходів у США та окремих державах ЄС дозволив виокремлювати два напрями правового регулювання доступу до цифрового майна після смерті фізичної особи: перший – визнає тісний зв'язок особи з акаунтом (листуванням, щоденниками, фотокартками тощо), спрямований на забезпечення балансу дотримання особистих немайнових прав та інтересів спадкодавця, та вимагає залишення спеціального розпорядження спадкодавцем для отримання доступу до майна із призначенням особи, (у разі відсутності прямого волевиявлення в заповіті або цифрового розпорядження спадкодавця, платформа надає мінімальний обсяг даних або загалом не надає доступ до акаунту); та другий підхід, який визнає право спадкоємців на доступ до цифрових речей як матеріальних благ та застосовує принципи універсального правонаступництва, за яким права за користувацькою угодою переходять до спадкоємців за законом (Німеччина), якщо в законодавстві не передбачено спеціального порядку спадкування цифрових активів (нехтуючи засадами анонімності, таємниці листування тощо).

18. Для недопущення виникнення суперечок щодо пріоритетності спадкування цифрового майна, в разі залишення цифрового розпорядження на платформі та нотаріально засвідченого заповіту, де спадкоємцями зазначені різні особи, запропоновано доповнити ЦК України положенням

про пріоритетність договірної розпорядженні над заповітом, складеним на те саме майно.

19. GAFAM та інші технологічні компанії зацікавлені в розвитку цифрових меморіалів, оскільки збір, обробка та аналіз персональних даних померлої особи для навчання програм ШІ не захищається законодавством про захист персональних даних та Регламенту ЄС 2016/679, не поширюється на захист персональних даних померлих осіб. До того користувачі, які відвідують цифрові меморіали, проводячи час в мережі, отримують рекламу, яка власне і є джерелом прибутку GAFAM та решти Інтернет-гігантів.

20. Правосуб'єктність фізичної особи в мережі «Інтернет» складають цифрові права, які можна визначити як різновид прав людини нового покоління, які виражені в цифровому середовищі, реалізуються в межах інформаційно-комунікаційних систем, можуть бути закріплені в законодавстві та відповідних інформаційно-комунікаційних системах, належне виконання яких може бути гарантовано державою та забезпечене інформаційною системою (програмою) автоматично.

Цифрові права не є природними правами, які б походили від природи людини як біологічного виду. До цифрових прав можна віднести як особисті немайнові, так і майнові права, здійснення яких обумовлено існуванням мережі та інформаційно-комунікаційних систем (право вільного доступу до мережі; право на інформацію та доступ до інтернету; право на приватність у мережі; право на безпеку в мережі; право тощо) зокрема традиційні права, здійснення яких відбувається в мережі.

На можливість реалізації правосуб'єктності фізичної особи впливають не лише такі чинники як громадянство, вік, психічне здоров'я, а в тому числі, й технічні можливості, навички та знання, розвиток нових технологій, доступ до мережі (електроенергії), цифровий розрив.

21. Розглянуті цифрові права, існування яких обумовлено розвитком технологій: право на інформацію про обробку персональних даних та право на доступ до персональних даних; право на уточнення даних; право на видалення даних (право бути забутим); право на обмеження обробки персональних даних; право на перенесення персональних даних; право не бути об'єктом автоматизованого прийняття рішення та право на захист від автоматизованого рішення, яке має правові наслідки; право на заперечення проти обробки персональних даних; право знати механізм автоматизованої обробки персональних даних.

22. Технологічний розвиток послаблює можливість надання згоди суб'єктами даних відповідно до вимог законодавства про захист персональних даних, отримання дійсної законної згоди для кожної мети обробки стає перепоною для розвитку бізнесу, впровадження інновацій та систем ШІ. За допомогою формально виражених дозволених умов обробки даних, суб'єкт даних може повідомляти контролерів про свої наміри щодо обробки даних, вказувати прийнятні цілі обробки, збору, використання даних, передачу третім особам, терміни обробки та ін. Умови

(налаштування) приватності мають обиратися суб'єктом при завантаженні додатку на свій пристрій, дозволяючи налаштувати дозволені види обробки, мету та керувати згодою на обробку. Перед початком збору персональних даних контролер має ознайомитися із умовами, дозволеними цілями збору, обробки, умовами передачі третім особам. Результатом порівняння умов допустимого використання персональних даних суб'єктом та умовами збору, обробки даних контролера є досягнення домовленості між двома сторонами про умови приватності в мережі. Такий підхід має дозволити не лише контролерам, а й суб'єктам даних виражати свої вимоги в забезпеченні контролю та конфіденційності щодо обробки їх персональних даних.

23. Визначення змісту права на інформаційну приватність: право особи контролювати обсяг та зміст інформації, пов'язаної зі збором, обробкою, поширенням та використанням персональних даних; правомочність вимагати від суб'єктів господарювання та органів державної влади виконання їх обов'язків щодо здійснення суб'єктом його правомочності доступу до персональних даних, правомочності на уточнення даних, правомочності на видалення даних, право на обмеження обробки персональних даних, правомочності права на перенесення персональних даних; правомочності не бути об'єктом автоматизованого прийняття рішення, правомочності права на заперечення проти обробки та обмеження обробки персональних даних, правомочність знати механізм автоматизованої обробки даних; право на захист у разі незаконного збору, обробки, зберігання персональних даних та вимагати застосування державно-примусових заходів у випадку порушення суб'єктивного права. Тож кожен випадок здійснення права на інформаційну приватність може бути розглянутий за трьома критеріями і трьома можливостями поведінки.

24. Об'єктивними чинниками, які обумовлюють зміщення балансу недоторканності приватного життя у сторону відкритості та підвищують можливості зовнішнього впливу на приватне життя фізичних осіб: 1) фундаментальні зміни в суспільній свідомості та формування нової системи пріоритетів та цінностей; 2) розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, які передбачають можливості дистанційного спостереження за фізичними особами.

25. Проаналізовані технічні та організаційні заходи, які зобов'язані впроваджувати контролери для забезпечення приватності за замовчуванням та вбудованої приватності, з огляду на рівень наукового та технічного розвитку. Контролери мають приймати до уваги критерій «рівень науково-технічного розвитку» під час забезпечення заходів безпеки персональних даних до всіх технічних та організаційних заходів з моменту їх отримання. На формування підходів до забезпечення захисту персональних даних та положень Регламенту ЄС 2016/679 вплинули принципи Є. Кавукян.

26. Гарантіями недоторканності приватного життя та захисту персональних даних фізичних осіб у мережі «Інтернет» є: згода суб'єкта на обробку даних та спеціальних категорій даних; обмеження на прийняття юридично значущих рішень із застосуванням автоматизованих систем;

обмеження на передачу персональних даних в юрисдикції та держави, які не забезпечують законний збір та належні гарантії обробки персональних даних і прав недоторканності приватного життя; вимоги до технічних засобів захисту персональних даних для запобігання неавторизованого доступу до даних, усунення наслідків їх розкриття; розробка програм та алгоритмів на стадії проектування з урахуванням вимог захисту персональних даних за призначенням та замовчуванням.

27. Згода на збір та обробку персональних даних, будучи єдиною підставою обробки, яка залежить від рішення особи, залишається провідною юридичною підставою для обробки: даних дітей; чутливих даних; у разі обробки персональних даних для автоматизованого прийняття рішень, профілювання та передачу даних до третьої країни або міжнародної організації. Згода є інструментом захисту права на недоторканність приватного життя та гарантією здійснення прав та свобод у мережі, має відповідати принципам обробки (справедливості, законності та прозорості; цільової обробки; мінімізації даних; точності; цілісності та конфіденційності; обмеженості зберігання).

Поряд із значущістю згоди суб'єкта даних, розвиток автоматизованих систем безперервного збору та обробки персональних даних створює перепони для належного виконання обов'язку контролерів отримати законну згоду на обробку персональних даних, відповідно вимог Регламенту ЄС 2016/679, як вільно надану, усвідомлену для досягнення конкретної мети обробки.

28. Здійснення права суб'єкта даних на доступ до персональних даних має важливе значення, оскільки може бути необхідною умовою здійснення інших прав суб'єктів даних, передбачених законодавством.

З урахуванням правозастосовчої практики членів ЄС, здійснення права на доступ до даних має виключення, обумовлені неможливістю конкретної ідентифікації одержувачів, яким розкривались дані. З метою реалізації цього положення запропоновано доповнити Проект Закону України «Про захист персональних даних» відповідним положенням.

29. Встановлено, що законодавство та судова практика ЄС передбачає обмеження здійснення права бути забутим, врівноважуючи інтереси контролерів даних та суб'єктів даних. Контролери можуть відмовити в здійсненні права бути забутим та виконанні запиту суб'єкта даних. Право на забуття не застосовується по відношенню до реєстраційних даних компаній, у разі виникнення колізії між правом на недоторканність приватного життя та забезпеченням прозорості ділових відносин.

30. В умовах інформаційного суспільства, обов'язку контролерів підтримувати актуальність персональних даних, зростає значущість здійснення права суб'єкта на уточнення та надання додаткових даних. З метою успішного здійснення права на уточнення, доповнення неповної інформації в первинних даних або неточності результатів профілювання, в разі включення особи до категорії (профілю), яка не відповідає її здібностям,

стану здоров'я, запропоновані відповідні доповнення до Проекту Закону України «Про захист персональних даних».

31. У результаті поширення використання систем інтелектуального аналізу великих даних, розширюється сфера застосування цифрового профілювання (маркетинг, працевлаштування, відстеження ефективності працівників, судочинство, фінансові та адміністративні послуги, тощо). Дослідження позицій західних науковців дозволили стверджувати, що внаслідок цифрового профілювання створюються нові дані, які не є ідентичними тим, які були надані суб'єктом даних, а метод профілювання може створювати ризики для здійснення прав та свобод людини в демократичному суспільстві, дискримінацію та обмеження права доступу до певних товарів та послуг, підвищувати ризики втручання у сферу приватного життя. Людина може потрапляти в певні категорії, не знаючи про результати.

Проаналізовано, що для пом'якшення наслідків профілювання та недопущення стигматизації в суспільстві, в доктрині висувається ідея права почати все з чистого цифрового аркуша, яке має дозволити суб'єктам розпочати абсолютно нову цифрову ідентичність в умовах цифровізації.

32. Проведений аналіз законодавства та правозастосовчої практики ЄС дозволяє стверджувати, що наслідок «брюссельського ефекту» у сфері захисту прав людини в мережі «Інтернет» проявився в тому, що Регламент ЄС 2016/679 став золотим стандартом правового регулювання інформаційної приватності у всьому світі, та значна кількість держав обрали шлях односторонньої регуляторної глобалізації та слідування вимогам ЄС. Для технологічних компаній США «брюссельський ефект» виявився в тому, що Суд ЄС визнав механізми та керівні принципи передачі за договорами «Безпечної Гавані» та «Щита Приватності», укладених між ЄС та Міністерством торгівлі США такими, що не відповідають стандартам захисту персональних даних ЄС. Технологічні компанії США, які займаються збором та обробкою персональних даних на території ЄС, здійснюють транскордонну передачу даних з ЄС до США, змушені приймати стандартні договірні положення захисту персональних даних (попередньо схвалені контракти, які забезпечують правове підґрунтя для передачі даних між ЄС та США), або використовувати обов'язкові корпоративні правила (внутрішні правила для передачі персональних даних до території США) відповідно до вимог Регламенту ЄС 2016/679.

33. Встановлено, що залежно від ступеня та якості втручання людини у процес прийняття рішення, розрізняють алгоритмічні системи: повністю автоматизованого прийняття рішень, які не залежать від участі людини та частково автоматизовані з остаточним прийняття рішення людиною.

34. Аналіз правозастосовчої практики та доктрини дозволяє стверджувати, що застосування систем віддаленої біометричної ідентифікації має позитивний вплив у таких сферах як правозастосування, підвищує ефективність роботи правоохоронних та судових органів у галузі боротьби зі злочинністю, водночас технологія несе ризики використання її

для масового спостереження. Тому з урахуванням необхідності дотримання справедливого балансу між конкуруючими інтересами осіб у захисті недоторканності приватного життя та публічними інтересами (національної безпеки, запобігання, розслідування, виявлення та переслідування кримінальних злочинів та/або виконання покарань), висловленої позиції Європейського парламенту, потреби створення відповідальних, антропоцентричних та заслуговуючих довіри систем ШІ, розглянуті випадки коли застосування технології несе високі ризики для суб'єктів даних та має бути заборонено.

35. Проаналізовано, що з метою забезпечення прав людини контролери мають право використовувати системи алгоритмів при прийнятті юридично значущих рішень лише у випадках, якщо: необхідно для укладання або виконання договору; дозволено законодавством, що застосовується по відношенню до контролера; суб'єкт даних надав явно виражену згоду на обробку.

Встановлено, що Регламент ЄС 2016/679 забезпечує надійний захист від автоматизованого прийняття рішень, але в нинішньому вигляді цей захист може виявитися неефективним, з огляду на поширення застосування систем автоматизованого прийняття рішень та автоматизованої обробки даних для підтримки прийняття рішень людиною, що є прогалиною у здійсненні принципів прозорості та підзвітності.

Враховуючи досвід ЄС, доцільно передбачити в законодавстві України право на розкриття логіки прийняття індивідуального рішення по відношенню до конкретного суб'єкта даних, аналізу вхідних даних, статистичного аналізу, перевірки коду (конструкції), визначення чутливості окремих даних (які саме змінні зумовили результат) та обов'язок контролера у разі прийняття рішення із застосуванням алгоритму надати інформацію суб'єкту даних про логіку рішення, що лежить в основі автоматизованої обробки рішення, прийнятого щодо нього. Крім того, суб'єктам даних має бути надано право оскаржувати такі прийняті рішення. З цією метою запропоновано доповнити Проект Закону України «Про захист персональних даних» від 25.10.2022 № 8153 положенням про право на роз'яснення та оскарження індивідуальних рішень, прийнятих за участі автоматизованих систем.

36. Проаналізовані виклики використання автоматизованих систем для здійснення прав людиною: 1) проблема прозорості: (недостатня пояснюваність роботи алгоритмів; незбалансований доступ до інформації; люди не завжди знають, з ким вони взаємодіють: з ШІ, чи з людиною); 2) непрозорість інформації про потенційні наслідки та відсутність довіри суспільства, через відсутність належної обізнаності про функціонування алгоритму; 3) проблема виявлення достовірних фактів та фейків; 4) упередженості; 5) низький рівень якості даних та відсутність репрезентативності; 6) небезпеки надмірного використання, які охоплюють (застосування ШІ для вирішення завдань, для яких він не застосовуваний, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, прогнозування

індивідуальних результатів); 7) застосування системи, яке призводить до виникнення вразливостей суб'єктів даних.

37. Встановлено, що законодавство ЄС вимагає від суб'єктів господарювання не приймати рішення стосовно фізичних осіб, які засновані виключно на автоматизованій обробці персональних даних, тобто прийняття рішення системою ШІ. Для того, щоб запобігти такій практиці, на контролера даних, який здійснює профілювання, покладено обов'язок використовувати автоматизовану процедуру спільно з остаточним прийняттям рішення людиною. Контролер зобов'язаний вживати заходи для недопущення прийняття рішення на основі даних про расу, етнічне походження, політичні переконання, релігію, членство у профспілковій організації, генетичних схильностей, стану здоров'я або сексуальної орієнтації. Означене обумовлено технологічною специфікою обробки великих даних, які не передбачають можливість виключити категорію даних із усього масиву інформації, водночас дозволяють не брати до уваги певні дані на етапі їх аналізу та прийняття рішення.

38. Встановлено, що на відміну від ЄС, де діє Регламент ЄС 2016/679, який стосується питань обробки персональних даних, прозорості алгоритмів, поширюється та вимагає дотримання всіма державами членами ЄС, в США відсутнє єдине законодавство на федеральному рівні, яке б регламентувало питання збору та обробки персональних даних, забезпечувало б прозорість та підзвітність алгоритмів. Застосування систем автоматизованого прийняття рішень у США відбувається з урахуванням специфіки кожної ситуації, вимагає дотримання норм антидискримінаційного законодавства, обмеження (заборону) обробки чутливих персональних даних (стать, расова приналежність тощо) та прийняття на їх основі рішень.

39. У рішенні про використання алгоритму мають бути відображені способи функціонування алгоритму. Водночас у разі законодавчого закріплення вимоги прозорості функціонування систем автоматизованого прийняття рішень постає питання оптимальних шляхів її забезпечення, оскільки робота алгоритму виглядає як математична формула, недоступна для сприйняття пересічними користувачем. До того ж, у разі розкриття всієї логіки функціонування алгоритму, фізична особа зможе маніпулювати даними для отримання певного вигідного для неї результату.

40. Встановлено, що обґрунтування людиною прийнятого рішення алгоритмом або логіки функціонування системи «чорної скриньки», виправдання правдоподібності хибного рішення алгоритму, у разі нехтування особою власним критичним мисленням та надмірною довірою алгоритму, у західних джерелах, пропонується називати алгоритмічним або математичним відмиванням. Математичне відмивання може здійснюватися випадково або цілеспрямовано суб'єктами прийняття рішень.

41. Встановлено, що інтелектуальний програмний агент є об'єктом права, характеризується певним ступенем автономності, мобільності, яка дозволяє в межах параметрів налаштування виступати засобом взаємодії з

суб'єктами права та інтелектуальними агентами з моменту його завантаження (активації) користувачем, за відсутності додаткового контролю або нагляду розробника. У разі завдання шкоди програмним агентом та виникнення деліктних правовідносин, відповідальність за дії агента поряд із принципалом може покладатися субсидіарно на розробника та/або страхову компанію.

42. Делегування прийняття юридично значущих рішень алгоритмам поступово та непомітно змінює людське буття. В умовах цифровізації, зростає відповідальність юристів у збереженні ролі Людини в цифровому світі, де програмний код прагне затьмарити норми права, а технології стають розумнішими ніж людина. Алгоритми мають залишатися виключно інструментом у руках людини, а роль права – зберегти біологічну людину в новому світі.

Структура та обсяг докторської дисертації зумовлені метою і логікою дослідження та складаються з анотації державною й англійською мовами, вступу, три розділи, які містять 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

По закінченню доповіді В.О. Токаревої у обговоренні докторської дисертації взяли участь:

Кандидат юридичних наук, асистент кафедри Л.І. Галупова яка відзначила про актуальність теми докторської дисертації.

В.О. Токарева вдало дослідила питання правосуб'єктності фізичної особи, що обумовлені розвитком мережі Інтернет та інформаційно комунікаційних технологій. Заслуговує на увагу розроблені авторкою підходи до цифрової ідентичності як проекції фізичної особи в Інтернеті, які можуть розглядатися у широкому та вузькому значенні. Особливий інтерес привертає удосконалений підхід авторки до концепції цифрових прав, як різновиду прав людини нового покоління, які вираженні у цифровому середовищі, обумовлені функціонуванням інформаційно комунікаційними технологій, здійснення та дотримання яких забезпечується за допомогою правових засобів та застосуванням програмного коду.

У підсумку, дисертація В.О Токаревої на тему «Правосуб'єктність фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет» відповідає вимогам, що пред'являються до робіт такого рівня, та може бути рекомендована до захисту у спеціалізованій вченій раді з присудження наукового ступеня доктора наук на здобуття ступеня доктора юридичних наук.

Кандидат юридичних наук, асистент кафедри І.В. Мартинюк, відзначив, що докторська дисертація В.О. Токаревої на тему «Правосуб'єктність фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет» є актуальною в умовах сьогодення. Звернув увагу на значущість дослідження проблем захисту прав та інтересів фізичних осіб у зв'язку із зростанням обсягів збору та обробки даних в умовах цифрових трансформації у суспільстві.

Зазначив, що дисертація В.О Токаревої на тему «Правосуб'єктність фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет» може бути рекомендована

для попереднього розгляду та захисту у спеціалізованій вченій раді з присудження наукового ступеня доктора наук.

Кандидат юридичних наук, доцент О.С. Омельчук який відзначив, що докторська дисертація В.О. Токаревої на тему «Правосуб'єктність фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет» за своїм змістом чітко структурована і свідчить про логічність та послідовність авторки у процесі дослідження, містить чимало нових наукових розробок, практичних рекомендацій та пропозицій щодо внесення змін до чинного законодавства. Дисертаційне дослідження виконано на належному науковому рівні і повністю відповідає вимогам та може бути рекомендовано до попереднього розгляду та захисту у спеціалізованій вченій раді з присудження наукового ступеня доктора наук на здобуття ступеня доктора юридичних наук.

Кандидат юридичних наук, доцент А.В. Кирилюк надала високу оцінку докторської дисертації, зробила акцент, що висновки та пропозиції авторки мають вагомий значущість для значимих для цивільного права. Відзначила, що Віра Олександрівна здійснила ретельне дослідження питань правосуб'єктності фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет. Також відзначила, що заслуговує схвалення запропоновані авторкою пропозиції щодо удосконалення законодавства від автоматизованої обробки персональних даних та забезпечення прав фізичних осіб в умовах розвитку мережі Інтернет.

Вказала, що дисертація В.О. Токаревої на тему «Правосуб'єктність фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет», подана на здобуття ступеня доктора наук за спеціальністю за спеціальністю 12.00.03 – «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» може бути рекомендована для попереднього розгляду та захисту у спеціалізованій вченій раді з присудження наукового ступеня доктора наук.

Доктор юридичних наук, професор О.І. Сафончик зазначила, що дослідження проблематики правосуб'єктності фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет проведене В.О. Токаревою на високому науково-теоретичному рівні. Відзначила, що авторка провела ґрунтовне дослідження викликів пов'язаних із реалізацією правосуб'єктності фізичної особи у відносинах в мережі Інтернет. У роботі приділено значну увагу проблемним аспектам правосуб'єктності фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет, а саме: зростанню обсягів збору, обробки даних та виникаючим новітнім правам в мережі; долі цифрових активів після смерті та забезпечення доступу до акаунтів після смерті спадкодавця; зростаючим ризикам втручання у приватне життя у цифрову епоху; правовому регулюванню відносин за участі інтелектуальних (автономних) агентів в мережі Інтернет.

Відзначила, що дисертація В.О. Токаревої на тему «Правосуб'єктність фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет» може бути рекомендована для попереднього розгляду та захисту у спеціалізованій вченій раді з присудження наукового ступеня доктора наук.

Після обговорення докторської дисертації учасниками фахового семінару було надано слово **рецензентам** наукової праці: доктору

юридичних наук, професору Г.О. Ульяновій, доктору юридичних наук, професору Н.Ю. Голубєвій, доктору юридичних наук, професору І.В. Давидовій.

Доктор юридичних наук, професор Г.О. Ульянова відзначила високий науковий рівень дисертаційного дослідження В.О. Токаревої, зауважила, що переважна більшість наукових висновків, положень і рекомендацій докторської дисертації є достатньо аргументованими, їх достовірність зумовлена тим, що дослідження ґрунтується на широкій джерельній науковій та законодавчій базі, аналізі матеріалів судової практики, зокрема практики Європейського суду з прав людини, Суду ЄС, Верховного Суду України, з використанням сучасної методології пізнання, застосуванням у вдалому поєднанні загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, врахуванням новітніх тенденцій розвитку національного законодавства, у тому числі в контексті сучасних інтеграційних процесів та зобов'язань України, взятих у рамках міжнародних угод.

Обґрунтованість наукових положень і висновків, викладених у докторській дисертації, підтверджується логікою постановки завдань, комплексністю окреслення проблемних питань, загальною концепцією розкриття теми та вдалою композиційністю викладу матеріалу дослідження. При цьому сформульовані теоретичні положення оцінюються авторкою з у порівняльному аспекті з існуючими юридичними конструкціями та з урахуванням євроінтеграційних процесів в державі.

Проте, у роботі є ряд дискусійних моментів: По-перше, у тексті роботи авторка досить ґрунтовно відстоює позицію, про необхідність передбачити у законодавстві право суб'єктів даних (фізичних осіб) на отримання інформації про логіку прийнятого індивідуального рішення відносно нього (аналіз вхідних даних, статистичного пояснення, перевірки коду (конструкції) та статистичного аналізу, визначення чутливості окремих даних, які саме змінні зумовили результат) у разі прийняття рішень автоматизованою системою або за участі автоматизованих систем прийняття рішень. З урахуванням того, що запровадження автономних систем прийняття рішень має на меті забезпечити ефективність та оперативність. чи не призведе така норма до того, що суб'єкти прийняття юридично значущих рішень будуть обтяжені виконанням додаткових обов'язків.

По-друге, у роботі висловлюється слушна точка зору про доцільність встановлення стандартів функціонування систем ІІІ та вимог дотримання суб'єктами які розробляють та використовують автономні системи. З огляду на технологізацію суспільства, використання аналітики великих даних, автономних інтелектуальних систем, з метою дотримання прав людини, доцільно було розкрити у роботі стандарти функціонування систем ІІІ.

По-третє, у дослідженні значну увагу приділено, питанням ідентифікації фізичної особи та ідентифікуючим ознакам (ідентифікаторам) фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет. Запропонована формула (критерії)

встановлення чи відносяться данні до ідентифікаторів або персональних даних. Поряд зі з цим у дослідженні не приділено увагу розкриттю такої категорії як голограма, значення та роль якої зростає в умовах технологізації та цифровізації.

В цілому робота має логічний і завершений характер, у ній сформульовано низку важливих пропозицій до чинного законодавства України. Загалом, встановлені зауваження не плывають на позитивну оцінку докторської дисертації. Вона є актуальним, самостійним та аргументованим дослідженням. Положення і висновки дисертації належним чином висвітлені у публікаціях автора та апробовані під час її участі у міжнародно-практичних конференціях та під час навчального процесу. На підставі вищевикладеного вважає, що докторська дисертація В.О. Токаревої на тему: «Правосуб'єктність фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет» відповідає вимогам, які ставляться до докторської дисертації та може бути рекомендована до докторської ради для попереднього розгляду і захисту на здобуття ступеня доктора юридичних наук.

Доктор юридичних наук, професор Н.Ю. Голубєва зазначила, що дослідження питань правосуб'єктності фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет проведено В.О. Токаревою на високому науково-теоретичному рівні на основі поєднання загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання в їх взаємному зв'язку та доповненні один одного, що зумовило високий ступінь обґрунтованості та достовірності висновків докторської дисертації.

Основні положення дисертаційного дослідження опрацьовані з залученням значного масиву спеціальної літератури. На користь дисертантки свідчить проведення дослідження з залученням значної кількості спеціальної англомовної літератури, а також матеріалів рішень Європейського суду з прав людини, Суду ЄС, Верховного Суду України, місцевих судів загальної юрисдикції та судова практика іноземних держав.

Разом з тим, позитивно оцінюючи проведену наукову роботу, необхідно зазначити, що дисертаційне дослідження містить низку положень, оцінок, висновків, пропозицій і рекомендацій, що відображають спірні теоретичні позиції або суб'єктивне сприйняття їх авторкою, що спонукає до дискусії з їх приводу, а саме:

По-перше, автор значну увагу приділяє формування концепції єдиної цифрової ідентичності фізичної особи в мережі Інтернет яка має функціонувати за допомогою платформи блокчейн, поступовій забороні використання вигаданих імен та прізвиськ в мережі, впровадженню вимог ідентифікації на платформах за власним ім'ям та паспортом. Також у роботі досліджується питання інтеграції електронних державних реєстрів з метою розбудов «сервісної держави». Визнаючи переваги концепції єдиної цифрової ідентичності фізичної особи, зокрема для спадкових відносин в мережі Інтернет, неминуче постають побоювання антутопічних сценаріїв та ризиків втручання у приватність. Тому було б доцільно приділити увагу ризикам які можуть виникнути в процесі подальшої реалізації концепції

єдиної цифрової ідентичності в мережі Інтернет та можливим шляхам захисту прав та інтересів фізичних осіб у цьому зв'язку.

По-друге, у роботі ґрунтовно досліджується категорія «інформаційної приватності» та її змісту. Поряд із цим авторкою не приділено належної уваги механізмам захисту інформаційної приватності фізичної особи в мережі Інтернет та в умовах цифровізації суспільства.

По-третє, з метою недопущення зловживання генетичними технологіями та дотримання прав людини, авторка вносить пропозицію доповнити законодавство про страхування положенням про заборону страховим компаніям вимагати проходження генетичного тестування та запитувати у застрахованих осіб або родичів надання результатів такого тестування. Визнаючи значущість дотримання прав людини та недопущення стигматизації у суспільстві, чи не призведе запровадження такої норми до зниження інтересу страховиків надавати послугу особистого страхування, страхування життя, в умовах зростання ризиків невиліковних захворювань.

Тим не менше, зазначені критичні зауваження та побажання носять дискусійний характер та не впливають на загальну позитивну оцінку даного дисертаційного дослідження, наукової новизни і обґрунтованості переважної більшості його положень і висновків.

Таким чином, дисертація В.О. Токаревої на тему: «Правосуб'єктність фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет» виконана на високому науково-теоретичному рівні, є самосійним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково-обґрунтовані висновки, достатня кількість наукових публікацій, відповідає вимогам, передбачених пунктами 7 та 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою КМУ від 17 листопада 2021 р. та може бути рекомендована до спеціалізованої вченої ради з присудження наукового ступеня доктора наук для попереднього розгляду і захисту на здобуття ступеня доктора юридичних наук.

Доктор юридичних наук, професор І.В. Давидова відзначила високий науковий рівень дисертаційного дослідження В.О. Токаревої. Зміст докторської дисертації свідчить, що авторкою не тільки вирішено важливу наукову проблему, а й сформульовані висновки, що мають практичне значення, і знайшли своє відображення у запропонованих змінах та доповненнях до чинного законодавства України. Робота являє собою ґрунтовне наукове дослідження самостійного характеру. Віра Олександрівна, крім іншого, має відповідну кількість публікацій за темою роботи. Повнота викладу основних результатів дослідження у докторській дисертації та публікаціях повністю відповідає встановленим вимогам.

Важливо, що Віра Олександрівна при написанні роботи опиралася на наукові доробки вітчизняних вчених та західних фахівців, а також проаналізувала судову практику Європейського суду з прав людини, Суду ЄС, Верховного Суду України, місцевих судів загальної юрисдикції, судову практику іноземних держав (США, Великобританії, Франції, Німеччини).

Однак відзначаючи вагомі позитивні аспекти докторської дисертації, тим не менш слід зауважити й на окремі її недоліки та деякі суперечності, що в ній містяться.

По-перше, розглядаючи ризики застосування система автоматизованого прийняття рішень, автор аналізує види упередження які можуть бути структурними коли дані які обробляються системою не містять належної репрезентативності та упередженості автоматизації, коли суб'єкт надмірно покладається на рішення та аналітику проведено алгоритмом, не проводячи критичний аналіз «рекомендації» системи. Поряд зі цим, авторка лише наводить приклади такої «надмірності», не наводячи критеріїв за якими має визнаватися, що суб'єкт «надмірно» приймає до уваги результати аналітики алгоритму та не проводить критичного судження.

По-друге, у роботі досить ґрунтовно розглянуто трансформацію уявлень про фізичну особу під впливом розвитку мережевої структури суспільства та теорії мереж. Поряд із цим у роботі подекуди використовуються новітні для сучасної науки категорії «віртуальна реальність» та «доповнена реальність», водночас їх значення не розкрито та не проведено співвідношення із категорією «мережа».

По-третє, у роботі приділяється увага реалізації дієздатності, а саме застосуванню автоматизованих систем та проблемі інтелектуального агента в контексті трансдієздатності, реалізації сімейної дієздатності в умовах технологізації, водночас авторка не приділяє уваги проблеми реалізації деліктоздатності, а саме відшкодуванню шкоди завданої в мережі Інтернет.

Дисертація В.О. Токаревої на тему: «Правосуб'єктність фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет» виконана на високому науково-теоретичному рівні, є самостійним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково-обґрунтовані висновки, достатня кількість наукових публікацій, відповідає вимогам, передбачених пунктами 7 та 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою КМУ від 17 листопада 2021 р. та може бути рекомендована до спеціалізованої вченої ради з присудження наукового ступеня доктора наук для попереднього розгляду і захисту на здобуття ступеня доктора юридичних наук.

Узагальнюючи результати обговорення, докторської дисертації В.О. Токаревої запропоновано затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів докторської дисертації на тему: на тему «Правосуб'єктність фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет» та рекомендувати докторську дисертацію до попереднього розгляду та захисту у спеціалізованій вченій раді з присудження наукового ступеня доктора наук (докторській раді) за спеціальністю 12.00.03 – «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право».

Результати голосування присутніх на засіданні докторів та кандидатів наук за профілем поданої на розгляд докторської дисертації: за – 14; проти – немає; утримались – немає.

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів Національного докторської дисертації Токаревої Віри Олександрівни на тему «Правосуб'єктність фізичної особи у відносинах у мережі інтернет», поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право».

Обґрунтування теми дослідження. Двадцять років тому до інтернету можна були увійти та вийти, проникнення інформаційно-комунікаційних технологій було низьким, віртуальна реальність порівнювалася з фізичною. Невід'ємною частиною сучасного життя стало перебування у мережі, віртуальний та фізичний світ стали взаємозалежними. Технології – портативними, стирають межі між публічним та приватним життям, коли людина прагне продемонструвати своє життя в соціальних мережах.

В умовах розвитку інновацій, технологій IoT, віртуальної реальності, які забезпечують цілодобовий, безперервний доступ до інтернету, перебуваючи в офлайн, повідомлення поступають на екрани смартфонів, годинників нагадують про потребу негайного повернення в онлайн, межі фізичного світу та віртуального безповоротно втрачаються, а павутиння мереж вплітається у реальне буття людини. Комп'ютер перетворився в тоненький планшет, кишеньковий смартфон та окуляри, що свідчить про взаємопроникнення віртуального та реального світів, забезпечення постійного підключення до мережі.

Повноцінне використання новітніх технологій та участь у мережі є умовою здійснення прав людини, участі в соціальному та політичному житті. У мережі «Інтернет» людина представлена системою даних – цифровим акаунтом або цифровою ідентичністю. Поряд із цим зростає роль штучного інтелекту, так званої «чорної скриньки», яка збирає та аналізує дані суб'єктів у мережі, навчається та майже набуває здатності приймати окремі самостійні рішення. Наразі на підставі аналізу профайлу людини (набору персональних даних), «чорній скриньці» поступово делегують повноваження приймати юридично значущі рішення: щодо видачі кредиту, працевлаштування, у сфері судочинства тощо. Крім того, в умовах розвитку сучасних технологій, серед яких дистанційної біометричної ідентифікації, не лише за обличчям, а й манерою руху, здатні ідентифікувати людину, дозволяючи створити диктатуру на зразок Дж. Орвелла та авторів інших антиутопій.

Поряд із зростанням обсягів збирання та автоматизованої обробки даних, порушенням правил транскордонної передачі персональних даних з ЄС до США, публічним викриттям та переслідуванням Е. Сноудена та Дж. Ассанджа, скандалів із маніпулюванням персональними даними під час

політичних перегонів США та BREXIT, регулярних хакерських атак із витоком персональних даних, у суспільстві стали зростати побоювання втручання у приватне життя, стеження та прослуховування. Крім того, аналіз великих даних для розвитку машинного навчання ставить питання встановлення правових гарантій захисту прав особи на недоторканність приватного життя, прозорості застосування систем автоматизованого прийняття рішень та збереження контролю людини, недопущення випадків прийняття рішень виключно системами, без участі людини.

Поширення використання автоматизованих систем та технологій великих даних державними органами обумовлюється метою забезпечення національної безпеки та підвищенням рівня ефективності державних послуг: запобігання, розкриття та розслідування злочинів, предикативної аналітики вчинення правопорушень тощо. У діяльності комерційних компаній (транспортних організацій, фінансових установ, маркетингових компаній тощо) – технології, використовується для гарантування безпеки, полегшення доступу до послуг, персоналізованої реклами та профілювання користувачів. За таких умов, особливого значення набуває дослідження та розробка положень щодо реалізації правосуб'єктності фізичної особи у відносинах у мережі «Інтернет».

Все викладене свідчить про недостатньо високий рівень розробленості в сучасній науці проблеми визначення поняття змісту та реалізації цивільної правосуб'єктності фізичної особи в мережі «Інтернет», яка несе істотне наукове та практичне значення, в результаті відсутності фундаментальних досліджень даної проблеми, здатних реалізувати комплексний підхід до розв'язання із врахуванням досвіду, накопиченого за історію становлення та розвитку категорії цивільна правосуб'єктність у вітчизняному та зарубіжному законодавстві.

Окремим аспектам правосуб'єктності та особливості реалізації прав та обов'язків фізичної особи в мережі «Інтернет» були присвячені низка досліджень, серед яких необхідно назвати праці таких вчених як: Н.В. Баловсяк, Я.О. Берназюк, С.Б. Булеца, О.Б. Братасюк, В.М. Брижко, О.Б. Бутнік-Сіверський, Н.В. Верлос, В.О. Володавська, Н.В. Волкова, М.К. Галянтич, О.І. Гапченко, О.М. Головка, Н.Ю. Голубєва, О.А. Гончаренко, О.П. Горпинюк, О.С. Грабовська, П.Д. Гуйван, І.В. Давидова, В.М. Зубар, О.М. Калітенко, О.О. Кармаза, М.В. Карандась, О.О. Кулініч, Г.В. Лебедева, В.О. Мадик, Н.С. Марценко, Р.А. Майданик, Л.Р. Майданик, Є.О. Мічурін, Д.О. Місько, М.В. Менджул, Н.Ф. Ментух, І.В. Мукомела, К.Г. Некіт, П.А. Прохоров, О.Е. Радутний, І.Е. Ревуцька, Р.В. Романов, Д.А. Самодурова, О.М. Сафончик, В.А. Січевлюк, В.О. Серьогін, Р.О. Стефанчук, М.О. Стефанчук, В.А. Сокурєнко, Т.О. Софіюк, Л.Л. Тарасенко, Н.О. Тищук, В.Г. Пилипчук, К. І. Пономаренко, Ю.С. Разметаєва, М.Г. Хаустова, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, Н.О. Хрякова, М.Р. Чалабієва, С.А. Чванкін, Р.Б. Шишка, Т.М. Ямненко та ін.

Особливості впливу мережі та інформаційно-комунікаційних технологій на реалізацію правосуб'єктності фізичної особи можна знайти в роботах

зарубіжних науковців та практиків, які використані в дисертаційному дослідженні: Дж. Балкін, Л.А. Байгрейв, А. Бернар, Ф. Боско, Н. Бостром, М.Т. Вагнер, С. Вахтер, Л. Вайн, Е. Вайценбек, А. Т. Віддісон, Ст. Веттіг, Дж. Гакутан, П. Герт, М. Гільдебрандт, Дж. Де Грегоріо, С. Дікін, К. Годард, Т. Греспель, Дж. Даніель, Дж. Б. Дюклерк, К. Духігг, К.Д. Ешли, Х. Ейденмюллер, А. Зенос, Е. Зехенднер, Р. Кало, Б. Кастерс, Дж. Карйот, Р.А. Кларк, Т. Колдерс, С. Коколакіс, М. Косінські, К. Крістенсен, Я. Коксвік, Л. Лессіг, І. Ллойд, К. Мартін, В. Маджид, Г. Мальгері, Р.Е. Менсел, В.Н. Мортеза, П. Норвіг, М. Овермарс, О. Полічіано, С. Ранчордас, Дж. Ракка, С. Рассел, К. Саліван, Н. Селвадурай, С.М. Солайман, Д. Дж. Солове, С. Смед, Д. Стілвелл, Р. Стюарт, Г. Терпстра, М. Фазліоглу, Дж. Фаррар, Л. Флоріді, Н. Ф'юрі, С.Д. Хасслер, Б.А. Херршафт, Дж. Ван Гобокен, Є. Ціммерман, С. Чопра, Д. Чен, А. Шафер, П.М. Шварц, Е. Швайгофер та ін.

Утім, незважаючи на те, що проблемам правосуб'єктності фізичної особи були присвячені низка праць вітчизняних та зарубіжних науковців, на сьогодні все ще не вироблено єдиного підходу до розуміння поняття та сутності правосуб'єктності фізичної особи, залишаються дискусійними питання стосовно змісту прав фізичної особи в мережі «Інтернет». Не вистачає досліджень, присвячених визначенню новітніх прав, обумовлених розвитком автоматизованих інформаційно-комунікаційних систем та їх впливу на трансформацію існуючих традиційних прав. У вітчизняній науці цивільного права до цього часу відсутнє спеціальне комплексне дослідження правосуб'єктності фізичної особи в мережі «Інтернет». Означене є свідченням необхідності проведення комплексного дослідження специфіки правосуб'єктності фізичної особи в мережі «Інтернет» з огляду на вплив автономних систем прийняття рішення, профілювання, безперервної обробки персональних даних на концепцію новітнього покоління цифрових прав людини, що обґрунтовує значущість та актуальність обраної теми.

Тому актуальність обраної теми дисертаційного дослідження зумовлюється необхідністю розвитку науки цивільного права стосовно правосуб'єктності фізичної особи в мережі «Інтернет», удосконалення чинного законодавства України в даній сфері, та практики його застосування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія» «Людиноцентристський підхід у забезпеченні прав інтелектуальної власності в цифрову добу» на 2021-2025 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Правове та соціальне життя людини в людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021-2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розв’язання наукової проблеми, обумовленої потребою встановлення особливостей правосуб’єктності фізичної особи у відносинах у мережі «Інтернет», переосмислення уявлень щодо розуміння фізичної особи під впливом розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, виявлення впливу мережі на зміст правосуб’єктності фізичної особи, особливості виникнення та припинення правоздатності та дієздатності, з формулюванням відповідних теоретичних та практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення цивілістичної доктрини та практики її здійснення.

Для досягнення зазначеної мети в дисертації були розв’язані такі завдання:

- розглянути концептуальні підходи до розуміння мережі як чинника, який впливає на уявлення про людину в мережі «Інтернет»;
- запропонувати наукові підходи до визначення права на цифрову ідентичність у мережі «Інтернет»;
- розглянути наукові підходи до визначення цифрової ідентичності фізичної особи в мережі «Інтернет»;
- дослідити специфіку проведення ідентифікації та ідентифікуючих ознак фізичної особи у відносинах у мережі «Інтернет»;
- визначити специфіку виникнення та припинення правоздатності та дієздатності фізичної особи в мережі «Інтернет»;
- проаналізувати зміст цивільної правоздатності фізичної особи в мережі «Інтернет»;
- розглянути особисті немайнові права у складі цивільної правоздатності фізичної особи в мережі «Інтернет»;
- дослідити специфіку дієздатності фізичної особи у відносинах у мережі «Інтернет»;
- розробити науково-теоретичні пропозиції та практичні рекомендації у сфері правового регулювання правосуб’єктності фізичної особи у відносинах у мережі «Інтернет».

Об’єктом дослідження є правовідносини, що складаються стосовно реалізації правосуб’єктності фізичної особи в мережі «Інтернет».

Предметом дослідження є правосуб’єктність фізичної особи у відносинах у мережі «Інтернет».

Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої мети та завдань досліджень. Методологічну основу дисертаційної роботи склали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання. Провідним загальнонауковим методом дослідження є діалектичний метод, який допоміг простежити формування концепції цифрової ідентичності фізичної особи в мережі «Інтернет» у тісному взаємозв’язку з економічними, політичними та соціальними процесами, з урахування широкого та вузького розуміння категорії «цифрова ідентичність», дослідити процедуру ідентифікації та засобів ідентифікації фізичної особи в мережі «Інтернет» (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.3, 2.4). Істотну роль у проведенні дослідження

відіграв порівняльний метод, за допомогою якого проведено порівняльний аналіз зарубіжного законодавства у виборі підходів до правового регулювання цифрової ідентичності фізичної особи в мережі «Інтернет», доступу до акаунту фізичної особи у мережі після її смерті, цифрових прав людини у зв'язку із використанням коду як регулятора відносин у мережі, проаналізовано підходи до правового положення інтелектуальних автономних агентів, порівняти підходи до розуміння окремих цифрових прав у законодавстві та судовій практиці окремих держав ЄС та США (підрозділи 2.2, 3.2, 3.3, 3.4). Метод системного-структурного аналізу дозволив розглянути поняття та сутність цифрової ідентичності в широкому та вузькому розумінні, сутність та властивості цифрових прав, які складають зміст правоздатності фізичної особи, (підрозділи 2.2, 3.2, 3.3). Використання формально-логічного методу дозволило удосконалити визначення деяких категорій, які мають істотне значення для формування концепції правосуб'єктності фізичної особи, зокрема запропоновані уточнення стосовно розуміння цифрової ідентичності в широкому та вузькому значенні, визначення біометричних даних та розуміння виникнення та припинення прав та обов'язків у мережі «Інтернет» (підрозділи 2.1, 2.3, 3.1). Використання методу аналізу та синтезу дозволило визначити категорію цифрова ідентичність фізичної особи в широкому та вузькому розумінні, розкрити зміст правоздатності та дієздатності фізичної особи в мережі «Інтернет», з'ясувати специфіку новітніх прав, обумовлених розвитком інноваційних технологій, сформулювати висновки на підставі проведених наукових пошуків (підрозділи 2.1, 3.2, 3.3, 3.4). Синергетичний метод сучасних правових досліджень дозволив змодельовати вектори розвитку майбутніх цивільних відносин за участі фізичної особи та формування концепції цифрової ідентичності фізичної особи в мережі «Інтернет» з урахуванням розвитку автоматизованих систем та інтелектуальних програмних агентів (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2).

Теоретичну основу дисертаційного дослідження склали наукові праці вітчизняних та зарубіжних науковців у сфері загальнотеоретичної юриспруденції, конституційного, інформаційного, цивільного права та інших галузей системи права України, зокрема у сфері економіки, соціології та філософії.

Нормативно-правову основу дисертаційного дослідження склали Конституція України, міжнародно-правові акти, акти цивільного законодавства України та окремих зарубіжних держав.

Емпіричну базу дисертаційного дослідження становлять рішення Європейського суду з прав людини, Суду ЄС, Верховного Суду України, місцевих судів загальної юрисдикції, судів іноземних держав (США, Великобританія, Франція, Німеччини).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем правосуб'єктності

фізичної особи в мережі «Інтернет». Наукова новизна одержаних результатів знайшла своє відображення в таких наукових положеннях:

вперше:

запропоновано розрізняти цифрову ідентичність фізичної особи в інтернеті у широкому та вузькому значеннях. Цифрова ідентичність у вузькому значенні – цифровий образ суб'єкта цивільних відносин (джерело персональних даних особи, акаунт (обліковий запис), який ідентифікує його у відповідних системах). Цифрова ідентичність у широкому значенні – це система даних суб'єкта цивільних правовідносин, без прив'язки до конкретного акаунта, в тому числі всі дані, які особа залишає у результаті активної та пасивної діяльності, за винятком даних, які не дозволяють ідентифікувати особу;

доведено, що підхід до цифрової ідентичності у вузькому та широкому значеннях проявляється у спадкових відносинах та доступі до цифрової спадщини після смерті фізичної особи;

запропоновано розуміння права на цифрову ідентичність як особистого немайнового права, обумовленого розвитком технологій, що належить кожній фізичній особі, є комплексним за своєю структурою і складається з права на визнання цифрової ідентичності, права перешкоджати будь-якому спотворенню та посяганню на цифрову ідентичність, яке здатне завдати шкоди фізичній особі;

доведено, що цифрова репутація як особисте немайнове благо в умовах розвитку соціальних мереж, шерингових платформ виходить за межі лише суспільної оцінки ділових, професійних якостей та здібностей фізичної особи, а пов'язується з якостями та оцінками особи, які персоніфікують її не лише поміж фахівців у галузі, а й решти користувачів цифрового середовища, безпосередньо впливає на можливість участі у комунікації, договірних відносинах, отриманні прибутку як у мережі «Інтернет», так і у фізичному світі;

обґрунтовано, що момент виникнення правоздатності фізичної особи в мережі «Інтернет» залежить від підходу держав до правового регулювання відносин в інтернеті. Здійснення прав у мережі «Інтернет» може істотно варіюватися залежно від механізмів правового регулювання здійснення прав та обов'язків користувачів та обраного державою підходу: ліберального – властивого західному підходу (ЄС, США) або авторитарного – властивого закритому, східному підходу регулювання інтернету (КНР);

доведено, що внаслідок смерті фізичної особи відбувається трансформація цифрової ідентичності, перехід прав на цифрове майно та отримання спадкоємцями доступу до акаунтів особи в інтернеті. Встановлено, що видалення акаунту та персональної інформації користувача, а з тим і здійснення фізичною особою своєї правоздатності та дієздатності у мережі, може бути добровільним (за волевиявленням фізичної особи) і примусовим та застосовуватися в якості санкції за вчинення правопорушення за рішенням суду або порушення умов користувацької угоди за рішенням інтернет-сервісу. Користувач має право

залишити розпорядження на цифровій платформі на випадок смерті, відносно долі цифрових речей, призначити осіб, яким має бути наданий доступ, або розпорядитися про видалення акаунту;

запропоновано поняття цифрової смерті як правової категорії – це видалення акаунту за життя людини або трансформація акаунту у цифровий меморіал у разі її смерті. Категорія цифрової смерті може не співпадати з категорією смерті фізичної особи;

запропоновано передбачити у законодавстві право суб'єктів даних на отримання інформації про логіку прийнятого індивідуального рішення (аналізу вхідних даних, статистичного пояснення, перевірки коду, визначення чутливості окремих даних та змінних, які зумовили результат) та кореспондуючий обов'язок контролера у разі прийняття рішення із застосуванням алгоритму надати інформацію суб'єкту даних про логіку індивідуального рішення, що лежить в основі обробки;

запропоновано до системи цифрових прав включити право бути обізнаним про використання автоматизованих систем у прийнятті юридично значущих рішень та надати право суб'єктам даних оскаржувати юридично значущі рішення, які прийняті за участі автоматизованих систем;

доведено, що суб'єкти прийняття юридично значущих рішень схильні надмірно покладатися на рішення автоматизованих систем, ігноруючи власні судження, тому остаточне рішення повинно ухвалюватися людиною;

обґрунтовано, що у таких сферах, як фінанси та судочинство попереднє рішення автоматизованої системи може тягти для суб'єкта даних несприятливі наслідки, суттєво обмежувати у здійсненні прав, затаврувати в суспільстві, внаслідок того, що суб'єкт прийняття юридично значущого рішення надає йому першочергового значення у своїй процедурі ухвалення рішення;

запропоновано розрізняти види упереджень, які впливають на прийняття юридично значущих рішень із використанням автоматизованих систем: 1) структурні упередження, які виникають внаслідок програмування системи; 2) упередження в даних унаслідок функціонування системи, яка виводить певне значення у рівень еталону (нерепрезентативні дані); 3) алгоритмічні упередження, обумовлені тим, що суб'єкт надмірно покладається на рішення, прийняті алгоритмом, нехтуючи критичним мисленням;

доведено, що право на роз'яснення та обґрунтування прийняття конкретного автоматизованого юридично значущого рішення не забезпечено гарантіями, передбаченими ст. 22, та обов'язками контролерів надати доступ до даних згідно зі ст. 13, 14 Регламенту ЄС 2016/679;

доведено, що внаслідок цифрового профілювання створюються нові дані, які не є ідентичними тим, що були надані суб'єктом даних, а метод профілювання створює значні ризики для прав та свобод людини, коли людина може потрапляти в певні категорії, не знаючи про це. Профілювання може призводити до обмеження доступу до певних товарів та послуг, створювати дискримінацію та підвищувати ризики втручання у приватне життя;

для недопущення зловживання генетичними технологіями та дотримання прав людини, запропоновано доповнити: ст. 99 Закону України «Про страхування» положенням про заборону оцінки ризику на основі прогностичного генетичного тестування, заборону страховиків вимагати проходження генетичного тестування та запитувати у застрахованих осіб або родичів надання результатів такого тестування; ст. 2-1 Кодексу законів про працю України положенням про заборону вимагати від працівників проходження генетичного тестування, подання його результатів, іншої інформації щодо генетичних особливостей працівника (його родичів) та будь-яку дискримінацію за генетичними ознаками;

вдосконалено:

визначення біометричних даних в частині визнання персональних даних біометричними даними через застосування спеціальної технічної обробки фізичних, фізіологічних або поведінкових характеристик особи, з метою однозначної ідентифікації фізичної особи;

розуміння цифрових прав як прав людини нового покоління та включення до їх числа, поряд із загальновизнаними правами людини, які здійснюються в мережі «Інтернет», прав, обумовлених функціонуванням технологій (право на доступ до даних, на видалення даних, виправлення та уточнення даних, на перенесення даних, обмеження обробки даних, заперечення проти обробки та проти прийняття значущого рішення на підставі автоматизованої обробки персональних даних та інші), та здійснення яких може забезпечуватись, разом із правовими засобами, програмним кодом;

розуміння права доступу до інтернету як похідного від права на інформацію (здійснення права доступу до інфраструктури мережі «Інтернет» та до контенту), що вимагає від держав виконання позитивних (забезпечення підключення до мережі, якщо в місцевості відсутня необхідна інфраструктура) та негативних гарантій (невтручання у приватне життя, недопустимість масового обмеження доступу та блокування до ресурсів, недопущення переслідування користувачів на підставі політичних переконань та поглядів у мережі «Інтернет»);

зміст права на інформаційну приватність, як особистого немайнового права особи контролювати обсяг та зміст інформації, пов'язаної зі збором та обробкою персональних даних. Вдосконалено визначення права на інформаційну приватність, в частині доповнення правомочностями вимагати від контролерів виконання їх обов'язків щодо здійснення суб'єктом його прав: на доступ, уточнення, перенесення, обмеження обробки, видалення персональних даних; заперечувати проти обробки та обмеження обробки персональних даних із застосуванням автоматизованих систем; вимагати захисту порушених прав;

дістало подальшого розвитку:

підхід щодо віднесення даних до персональних, з урахуванням розуміння персональних даних, передбаченого Регламентом ЄС 2016/679, що ґрунтується на оцінці ризику ідентифікації суб'єкта даних, а не на

можливості ідентифікації особи як такої. За такого підходу дані, які є персональними, можуть бути визнані не персональними даними у разі, якщо ідентифікація особи за їх допомогою не вигідна або недоцільна, оскільки потребує непропорційно великих витрат на обробку, забезпечення безпеки для контролера;

теза, що при визначенні правової ідентифікації суб'єктів даних під час обробки даних автоматизованими системами, контролери змушені приймати до уваги проведення конкретної та ймовірнісної ідентифікації. Доведено необхідність розмежування даних, які допускають та не допускають конкретну ідентифікацію особи. Під неможливістю конкретної ідентифікації розуміється «ймовірнісна ідентифікація», яка на основі аналізу великих даних, за окремими ознаками, не дозволяє конкретно ідентифікувати особу або у поєднанні із інформацією про поведінку (дії) особи, призводить до ідентифікації. Ймовірнісна ідентифікація може відбуватися під час застосування окремих видів кукі файлів;

висновок, що право на доступ до персональних даних є умовою для здійснення інших прав суб'єктів даних. Обґрунтовано, що з урахуванням судової практики та законодавства ЄС, право на доступ до персональних даних може бути передумовою для ефективного здійснення права на виправлення даних, заперечення проти обробки, звернення до суду та третіх осіб для отримання компенсації;

положення про право на доступ до персональних даних. З урахуванням судової практики та законодавства ЄС, доведено, що контролер має надати суб'єктам даних інформацію про одержувачів у разі несанкціонованого розголошення даних (витоку), за винятком неможливості їх ідентифікувати або у разі явно необґрунтованого або надмірного запиту суб'єкта даних, розкрити категорії відповідних отримувачів, не розкриваючи фактичних осіб;

положення про здійснення права на уточнення даних. Обґрунтовано, що фізична особа може здійснити право на уточнення для доповнення, виправлення неповної інформації як у первинних даних, так і у разі неточних результатів профілювання. Контролер має право відхилити надані суб'єктом уточнюючі персональні дані лише у випадку, якщо вони не відповідають меті його обробки;

теза про те, що здійснення права бути забутим не є абсолютним. Доведено, що право на забуття не застосовується, коли обробка персональних даних необхідна для: здійснення права на свободу вираження думки та свободу інформації; виконання завдань в інтересах суспільства або при виконанні офіційних повноважень, покладених на контролера суспільних інтересів у галузі охорони здоров'я; архівування у суспільних інтересах, наукових та історичних дослідженнях, статистичних та інших подібних цілей; здійснення судочинства. Здійснення права на забуття може полягати у видаленні посилання на публікацію у пошуковому запиті;

теза про необхідність встановлення стандартів функціонування систем ІІІ та їх дотримання компаніями. Обґрунтовано необхідність інформування

суб'єктів про використання автоматизованих систем у товарах, послугах та про право бути поінформованими про взаємодію саме з агентом ІІІ, а не людиною. Інформування суб'єктів про використання автоматизованих систем може здійснюватися шляхом маркування товарів, робіт, публікацій (у разі внесення змін в новини, фото та відео) для запобігання введення суб'єктів в оману;

теза, що розвиток систем ІІІ має відбуватися на принципах відповідальності, підзвітності, антропоцентричності та заслуговуючих довіри систем ІІІ. Зроблено висновок, що з метою дотримання прав фізичних осіб у захисті недоторканності приватного життя та врахування публічних інтересів, необхідно передбачити у законодавстві: 1) заборону використання технології віддаленої біометричної ідентифікації «в режимі реального часу»; 2) заборону невибіркової ідентифікації та прихованого відеоспостереження; 3) заборону використання систем соціального рейтингу (оцінки); 4) заборону використання технологій впливу на підсвідомість для маніпулювання, підбурювання до певної поведінки та прийняття рішень; 5) заборону проведення невибіркового або нецільового розпізнавання обличчя шляхом розширення баз даних за рахунок зображень обличчя із мережі «Інтернет», приватних баз даних та створення об'єднаних баз;

теза про необхідність запровадження в проєкті Закону «Про єдину систему відеомоніторингу стану публічної безпеки» етапів застосування технології. Запропоновано, з метою забезпечення прозорості застосування дистанційної біометричної ідентифікації передбачити такі етапи: 1) формування бази даних фото (із біометричним шаблоном); 2) отримання зображень обличчя з камер відеоспостереження; 3) розпізнавання обличчя програмою; 4) вилучення унікальних ознак з зображення кожного обличчя та створення біометричних шаблонів; 5) порівняння обличчя (програма порівнює вилучені рис обличчя із зображеннями обличчя, у базі даних); 6) встановлення співпадіння (програма обчислює ступінь співпадіння). Якщо ступінь співпадіння є вищим за встановлену межу, дані передаються для подальшої обробки фізичній особі для підтвердження (або спростування) співпадіння та вжиття заходів перевірки суб'єкта уповноваженими органами (посадовими особами). Якщо співпадіння не виявлено, відео, які надійшли з камери спостереження, підлягають видаленню у строк, передбачений законом;

твердження про те, що забезпечення балансу між конкуруючими інтересами осіб, чії дані обробляються, та інтересами суспільства, потребує дотримання засад «необхідності» щодо обробки персональних даних. Обґрунтовано, з урахуванням судової практики та законодавства ЄС, що обробка персональних даних, використання технологій віддаленої біометричної ідентифікації можуть застосовуватися лише у разі суворої «необхідності», яка свідчить про неможливість досягнення контролером мети законної обробки іншим шляхом. Необхідність має бути наявною,

реально існуючою або вона має виникнути в найближчому майбутньому, а не гіпотетичною;

теза про застосування законодавства про агентські відносини до автономних інтелектуальних систем (програм). При цьому застосування законодавства про агентські відносини доцільне у разі завантаження (активації) ліцензіатом програмного забезпечення та покладення відповідальності за шкоду на ліцензіатів або користувачів (як осіб, які набули використання виключними правами на об'єкт) у договірних відносинах. У деліктних відносинах відповідальність за дії агента поряд із принципалом може покладатися субсидіарно на розробника програмного забезпечення (страхову компанію).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використанні у:

науково-дослідній діяльності – як основа для подальшого наукового дослідження цивільно-правових проблем категорії правосуб'єктності та статусу фізичної особи в умовах розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та інтернету;

правотворчій діяльності – у процесі вдосконалення норм цивільного законодавства щодо змісту правоздатності та дієздатності прав та обов'язків, захисту порушених прав фізичної особи, гармонізації національного законодавства та адаптації правових основ регулювання до європейських стандартів;

правозастосовній сфері – у практиці органів юстиції (Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження в діяльність Південного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Одеса), при розгляді судами цивільних справ, що стосуються прав, обумовлених розвитком мережі «Інтернет» та автоматизованих систем (Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження у практичну діяльність Київського суду м. Одеси), у практичній діяльності приватних виконавців (лист про впровадження результатів дисертаційного дослідження в діяльність приватних виконавців Одеської області), у практичній діяльності нотаріуса (лист приватного нотаріуса Одеського міського нотаріального округу);

у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Цивільне та сімейне право», «Захист персональних даних» та ін., розробці навчальних планів і програм, підготовці підручників, навчальних посібників, практикумів із зазначених дисциплін (Акт про впровадження результатів дисертації в навчальному процесі Національного університету «Одеська юридична академія»); при викладанні навчальних дисциплін «Актуальні проблеми права інтелектуальної власності» та «Приватне право: практика тлумачення та правозастосування», розробці навчально-методичних матеріалів (Акт про впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Одеського державного університету внутрішніх справ); при викладанні лекційних занять з

дисциплін «Цивільне право», «Право інтелектуальної власності», «Цивільно-правовий захист особистих немайнових прав» (Акт про впровадження результатів дисертації в наукову діяльність Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова).

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри цивільного права та кафедри права інтелектуальної власності і патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія» та на засіданні Південного регіонального центру НАПрН України. Основні положення дисертації були апробовані на 31 науковому заході, а саме: Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток державності та права в Україні реалії та перспективи» (м. Львів, 20 вересня 2019 р.); Всеукраїнському круглому столі «Інформаційні технології в умовах оновлення цивільного законодавства» (м. Одеса, 13 червня 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру» (м. Одеса, 21 травня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції (м. Київ, 22 червня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука: виклики і сьогодення» (м. Одеса, 11 червня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасне правотворення: питання теорії та практики» (м. Дніпро, 4 червня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів» (м. Харків, 4 червня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний вимір держави і права» (м. Львів, 18 червня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Дніпро, 2 липня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання правової теорії та юридичної практики» (м. Одеса, 13 серпня 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та стан дотримання і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 20 серпня 2021р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (м. Одеса, 17 червня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «International Scientific and Practical Internet Conference «Integration of Education, Science and Business in Modern Environment» (м. Дніпро, 15 серпня 2022 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Розвиток громадянського суспільства як необхідна складова європейської інтеграції України» (м. Київ, 6 жовтня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку» (м. Київ, 28 жовтня 2022 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Приватне право в умовах війни» (м. Одеса, 15 листопада 2022 р.); 12th International Conference Challenges of Business Law in the Third Millennium (Bucharest, 25 November 2022); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 102-річчю Національного університету кораблебудування імені адмірала

Макарова «Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики» (м. Миколаїв, 28 грудня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану» (м. Рівне, 14 березня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції Таврійського національного університету до 160-ї річниці від дня народження В. І. Вернадського (м. Київ, 16 березня 2023 р.); International scientific conference «Topical issues of modern jurisprudence»: conference proceedings (Częstochowa, 5 April 2023); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: реалії та перспективи» (м. Запоріжжя, 18 травня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень» (м. Одеса, 19 травня 2023 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Римське право і сучасність: актуальні проблеми оновлення цивільного законодавства» (м. Одеса, 25 травня 2023 р.); Круглому столі «Проблеми цивільного права у постпандемічну добу» (м. Одеса, 26 травня 2023 р.); International scientific conference «Legal science, legislation and law enforcement: traditions and new European approaches» (Wloclawek, 29 May 2023); Міжнародній науково-практичній конференції «Восьмі Таврійські юридичні наукові читання» (м. Київ, 16 червня 2023 р.); Круглому столі «Цивілістичні проблеми спортивного права» (м. Одеса, 28 жовтня 2023 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Договори в умовах миру та війни (до 90-річчя з дня народження В. Луця)» (м. Одеса, 1 грудня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів» (м. Одеса, 26 квітня 2024 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Римське право і сучасність: реалізація і захист речових прав в умовах воєнного стану» (м. Одеса, 25 травня 2024 р.); Всеукраїнській науковій конференції «Одеські грудневі цивілістичні читання: приватне право, як концепт в умовах війни, людський вимір» (м. Одеса, 12 грудня 2024 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у 73 публікаціях, 27 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 9 наукових статтях опублікованих зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку, зокрема 5 статтях проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 31 тезах доповідей на науково практичних конференціях, засіданнях круглих столів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять 10 (з яких один поділений на пункти) підрозділів, висновків, списку використаних джерел (888 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи – 529 сторінок, з яких основного тексту – 390 сторінок.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові, праці в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Токарева В.О. Наслідки порушення прав інтелектуальної власності китайськими товаровиробниками. *Часопис цивілістики*. 2016. № 20. С. 202-206. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/20/43.pdf>
2. Токарева В.О. Авторське право у цифрову добу. *Часопис цивілістики*. 2017. №26. С. 93-98. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/26/22.pdf>
3. Токарева В.О. Інтелектуальна власність КНР: на шляху інновацій. *Науковий Вісник МГУ*. 2018. № 32. С. 53-56. URL: <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc32/14.pdf>
4. Токарева В.О. Щодо питання творчості та штучного інтелекту. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1(22). С. 55-58. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1_2018/15.pdf
5. Токарева В.О. Онлайн платформи: виклик авторському праву у цифрову добу. *Часопис цивілістики*. 2018. № 29. С. 107-111. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/29/23.pdf>
6. Токарева В.О. Обчислювальна творчість (щодо питання творчості штучного інтелекту). *Часопис цивілістики*. 2018. № 30. С. 38-43. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/30/10.pdf>
7. Токарева В.О. Щодо питання інформаційної природи авторського права. *Часопис цивілістики*. 2019. № 33. С. 61-66. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/33/13.pdf>
8. Токарева В.О. Умови охороноздатності об'єктів авторського права. *Приватне та публічне право*. 2019. № 3. 39-43. URL: http://www.pp-law.in.ua/archive/3_2019/11.pdf
9. Токарева В.О. Похідні твори у галузі сучасного мистецтва. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. № 6. С. 35-40. URL: <http://nvpppp.in.ua/vip/2019/6/7.pdf>
10. Токарева В.О. Сумлінне використання та похідні твори у сучасному мистецтві. *Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського*. 2020. Т. 31 (70). № 2. С. 121-125. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/part_1/25.pdf
11. Токарева В.О. Щодо питання захисту прав інтелектуальної власності. *Часопис Цивілістики*. 2020. №. 36. 51-56. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/36/11.pdf>
12. Токарева В.О. Формування категорії «віртуальна ідентичність» у мережі Інтернет. *Часопис Цивілістики*. 2022. № 45. С. 63-67. URL: <http://chascyvil.onua.edu.ua/index.php/chc/article/view/468/511>
13. Токарева В.О. Трансформація віртуальної ідентичності: від множинності до єдиної автентичності в мережі Інтернет. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 3. С. 47-52. URL: http://apnl.dnu.in.ua/3_2022/8.pdf

14. Токарева В.О. Окремі питання реалізації права на видалення. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 4. С. 43-47. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2022/8.pdf
15. Токарева В.О. Щодо визначення персональних даних в умовах Євроінтеграційних процесів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Том 3. С. 169-174. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/4/part_3/28.pdf
16. Токарева В.О. Щодо питання цифрової ідентичності у мережі Інтернет. *Публічне та приватне право*. 2022. № 4. С. 35-40. URL: http://pp-law.in.ua/archive/4_2022/6.pdf
17. Токарева В.О. До питання прийняття рішень із застосування алгоритмів. *Публічне та приватне право*. 2023. № 1. С. 30-35. URL: http://pp-law.in.ua/archive/1_2023/5.pdf
18. Токарева В.О. Правове регулювання використання алгоритмів для прийняття юридично значущих рішень. *Часопис цивілістики*. 2023. № 49. С. 32-37. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/49/5.pdf>
19. Токарева В.О. Правове регулювання застосування систем віддаленої біометричної ідентифікації в ЄС. *Публічне та приватне право*. 2023. № 2. С. 3-8. URL: http://pp-law.in.ua/archive/2_2023/1.pdf
20. Токарева В. Реалізація сімейної правоздатності фізичної особи за допомогою мережі Інтернет. *Юридичний бюлетень*. № 29. 2023. С. 134-141. URL: <http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2023/29/14.pdf>
21. Токарева В.О. Порухення прав на торговельні марки в мережі Інтернет. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. №10. С.141-144. URL: http://www.lsej.org.ua/10_2023/32.pdf
22. Токарева В.О. Окремі питання управління майном фізичної особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С.129-131. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2024/30.pdf
23. Токарева В.О. До питання права на зображення (голограму) фізичної особи після смерті в умовах поширення технологій ІІІ. *Часопис цивілістики*. 2024. № 54. С. 43-48. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/54/8.pdf>
24. Токарева В.О., Личко В.С. Довірче управління майном в мережі Інтернет після смерті фізичної особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 848 -851. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2024/209.pdf
25. Токарева В.О., Личко В.С. Спадкування об'єктів в мережі Інтернет: досвід західних держав. *Часопис цивілістики*. 2024. № 53. С. 41-46. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/53/9.pdf>
26. Давидов І.В., Токарева В.О. Захист права на повагу до честі та гідності, ділової репутації, публічних осіб. *Держава та регіони. Серія Право*. 2022. № 1 (75). С. 131-135. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/1_2022/22.pdf
27. Давидова І.В. Токарева В.О. Цифрова нерівність. Цифрова нерівність і право на доступ до Інтернету. *Юридичний вісник*. 2024. № 6. С. 68-75. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v6_2024/10.pdf

*Наукові праці, статті у наукових періодичних виданнях,
проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та Scopus:*

28. Nekit K., Tokareva V., Zubar V. Artificial intelligence as a potential subject of property and intellectual property relations. *Ius Humani. Law Journal*. 2020. № 9 (1). P. 231-250. URL: <https://doi.org/https://doi.org/10.31207/ih.v9i1.227>

29. Tokareva V. Davydova I., Adamova E. Legal problems of the use of orphan works in digital age. *Juridical Tribune*. 2021. № 11. P. 453-471. URL: <http://www.tribunajuridica.eu/arhiva/An11v3/3.%20Tokareva%20Davydova%20Adamova.pdf>

30. Davydova I., Zhurylo S., Tomina V., Fuchedzhi V., Tokareva V. Legal aspects of the regulation of social relations with the participation of Artificial Intelligence. *Revista De La Universidad Del Zulia*. 2022. № 13(38). P. 487-500. DOI: <http://dx.doi.org/10.46925//rdluz.38.28>

31. Davydova I., Nahnybida V., Adamova O., Zhurylo S., Tokareva V. Blockchain and civil proceedings: points of convergence. *DIXI*. 2022 (2023). № 25(1). P. 1–20. URL: <https://revistas.ucc.edu.co/index.php/di/article/view/4637>

32. Davydova I., Bernaz-Lukavetska O., Tokareva V., Andriienko I., Tserkovna O. Freedom of contract in the digital age and its implementation in modern technologies: theory and practice. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. № 12 (21). P. 544-548. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202112/20211275.pdf

*Наукові статті у зарубіжних періодичних виданнях юридичного
напрямку:*

33. Токарева В.О. Проблемні питання творчості в умовах цифрової доби. *European political and law discourse*. 2019. № 2. С. 123-128. URL: https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2019/2019-6-2/eppd_2019_6_2.pdf

34. Токарева В.О. Окремі аспекти сирітських творів в умовах інтеграційних процесів. *Jurnaluljuridic*. 2019. №3. С. 97-101. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/3/part_1/22.pdf

35. Токарева В.О. Обчислювальна (Алгоритмічна) творчість: постановка проблеми. *Visegrad Jurnal on Human Rights*. 2019. № 2. (V.2) С. 150-155. URL: https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2020/12/Vyshegrad-2_2019_Tom-2.pdf

36. Токарева В.О. Окремі питання легалізації сирітських творів. *Recht der Osteuropäischen Staaten (ReOS)*. 2019. №1. С. 197-201. URL: <https://www.uni-goettingen.de/de/document/download/ca207b2c626da0c3a651dab3e413069e.pdf/ReOS%2001%20aus%202019.pdf>

Наукові праці які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

37. Токарева В.О. Дискусійні питання алгоритмічної творчості. *Розвиток державності та права в Україні реалії та перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. (м. Львів, 20-

21 вересня 2019 р.). Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2019. С. 42-46.

38. Токарева В.О. Дотримання GDPR в умовах COVID-19. *Інформаційні технології в умовах оновлення цивільного законодавства: матеріали. Всеукр. кругл. столу (м. Одеса, 13 черв. 2020 р.)* За заг. ред. О. І. Харитонової, Є. О. Харитонova. Одеса: Фенікс, 2020. С. 60-62.

39. Токарева В.О. Щодо окремих питань творчості штучного інтелекту. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-ти річчя проголошення незалежності України та 25-ти річчя прийняття Конституції України): матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (21 травня 2021 р.)*. Одеса: Причорноморська фундація права. С. 352-356.

40. Токарева В.О. Проблемні аспекти творчості в епоху цифрових трансформацій. *Взаємодія громадянського суспільства, особи і держави: вектор удосконалення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Київ, 22 червня 2021р.)*. Київ: Київський регіональний центр НАПрН, 2021. С. 179-182.

41. Токарева В.О. Проблеми легалізації сирітських творів в умовах інформаційного суспільства. *Проблеми та стан дотримання і захисту прав людини в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 20–21 серпня 2021 р.)*. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», С. 31-34.

42. Токарева В.О. Окремі питання реалізації права на творчість особами засудженими до позбавлення волі. *Юридична наука: виклики і сьогодення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, Україна, 11–12 червня 2021 р.)*. Одеса: ГО «Причорноморська фундація права», 2021. С. 49-52.

43. Токарева В.О. Еволюція концепту творчості та розвитку інновацій в КНР. *Сучасне правотворення: питання теорії та практики : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 4–5 червня 2021 р.)*. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2021. С. 51-54.

44. Токарева В.О. До питання результатів інтелектуальної діяльності та штучного інтелекту. *Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів: міжнародна науково-практична конференція (м. Харків, 4–5 червня 2021 р.)*. Харків: Східно-українська наукова юридична організація, 2021. С. 68-71.

45. Токарева В.О. Результати творчості сгенеровані штучним інтелектом. *Сучасний вимір держави і права: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 18–19 червня 2021 р.)*. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2021. С. 102-106.

46. Токарева В.О. Право на свободу вираження творчості. *Актуальні питання реформування правової системи України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 2–3 липня 2021 р.)*. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2021. С. 17-20.

47. Токарева В.О. Окремі аспекти вираження творчості в умовах цифрових трансформацій. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. 2022 . С. 659-662.

48. Токарева В.О. Деякі питання щодо категорії «віртуальна ідентичність» у мережі Інтернет. *Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Summer Debates: Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Internet Conference (August 15-16, 2022.)*. Dnipro: FOP Marenichenko V.V. С. 67-69.

49. Токарева В.О. Деякі питання щодо категорії «віртуальна ідентичність» у мережі Інтернет. *Розвиток громадянського суспільства як необхідна складова європейської інтеграції України*: матеріали Всеукраїнської науково -практичної конференції (м. Київ, 06 жовтня 2022 р.). Львів-Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 292-295.

50. Токарева В.О. Право на видалення та право на чистий цифровий лист. *Правове регулювання суспільних відносин: перспективні напрями на шляху до сталого розвитку*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 28-29 жовтня 2022 р.). Львів: Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 46-50.

51. Токарева В.О. Щодо питання цифрової ідентичності в умовах війни. *Приватне право в умовах війни*: матеріали всеукр. наук. конф. (Одеса, 15 листоп. 2022 р.). за заг. ред.: д.ю.н., проф. Є. Харитонов, д.ю.н., проф. І. Давидової. Одеса: НУ «Одеська юридична академія. 2022. С. 111-116. URL: <https://hdl.handle.net/11300/25131>

52. Tokareva V. Digital identity as the element of concept of service-oriented state. *International Conference Challenges of Business Law in the Third Millennium* (Bucharest, November 25, 2022). Doctrina et Usu in Business Law. Contributions to the 12th. Bucharest: ADJURIS. P. 281-301.

53. Токарева В.О. Щодо питання цифрової ідентичності у мережі Інтернет. *Становлення та розвиток правової держави: проблеми теорії та практики*: Матеріали XV міжнародної науково-практичної конференції, що присвячена 102-річчю Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв. 28–29 грудня 2022 р. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 351-364.

54. Токарева В.О. Фізична особа в мережі Інтернет. *Актуальні проблеми протидії корупції в Україні в умовах воєнного стану*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Рівне, 14 березня 2023 року). Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука. Львів: Торунь: Liha-Pres, 2023. 176 с. С. 16-19.

55. Токарева В.О. До питання виникнення правосуб'єктності фізичної особи у мережі Інтернет. *I Міжнародна науково-практична конференція*

Таврійського національного університету до 160-ї річниці від дня народження В. І. Вернадського: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 16-17 березня 2023 р., м. Київ. Частина 1. Львів Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 57-61.

56. Токарева В.О. Правове регулювання прийняття рішень із використанням алгоритмів. *Topical issues of modern jurisprudence: International scientific conference proceedings* (April 5–6, 2023. Czestochowa, the Republic of Poland). Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. С. 84-88.

57. Токарева В.О. До питання реалізації права відмовитися від ознайомлення із результатами медичних досліджень (право не знати). *Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу: реалії та перспективи*: Всеукраїнська науково-практична конференція (м. Запоріжжя, 18 травня 2023 р.). Львів-Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 169-173.

58. Токарева В.О. До питання прийняття юридично значущих рішень із застосування алгоритмів. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень*: у 2 т.: матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редак- цією С. В. Ківалова. Одеса: Юридика, 2023. – Т. 2. С. 534-537.

59. Токарева В.О. Правове регулювання транскордонної обробки персональних даних між ЄС та США. *Римське право і сучасність: актуальні проблеми оновлення цивільного законодавства*: матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 25 травня 2023 р.) [Електронне видання] / упоряд.: І. Давидова, М. Лєсняков ; за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонова. Одеса, 2023. С. 80-85.

60. Токарева В.О. Правове регулювання використання алгоритмів для прийняття юридично значущих рішень в США. *Проблеми цивільного права у постпандемічну добу*: матер. круг. столу (м. Одеса, 26 травня 2023 р.) [Електронне видання] / укл.: І.В. Давидова, О.В. Шамота; за ред.: Є.О. Харитонова, І.В. Давидової; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса, 2023. С. 60-64.

61. Токарева В.О. До питання персональних даних за законодавством ЄС. *Legal science, legislation and law enforcement: traditions and new European approaches: International scientific conference proceedings* (Wloclawek, May 29-30, 2023). Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. 124 pages. С. 39-43.

62. Токарева В.О. До питання дистанційної біометричної ідентифікації. Восьмі Таврійські юридичні наукові читання: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 16–17 червня 2023 р.). Львів –Торунь: Liha-Pres, 2023. С.62-66.

63. Токарева В.О. Окремі питання збору та обробки геномної інформації людини. *Договори в умовах миру та війни (до 90-річчя з дня народження В. Луця)*: матеріали Всеукр. наук. конф. [Електронне видання] / за заг. ред. Є. Харитонова, І. Давидової; НУ «Одес. юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2023. С. 52-57. URL: <https://hdl.handle.net/11300/27420>

64. Токарева В.О. До питання «persona» за римським правом. Цивілістичні проблеми спортивного права: матеріали Круглого столу, (Одеса, 28.10.2023 р.). [Електронне видання] / за заг. ред.: Є. Харитонов, І. Давидової, М. Ткалича; Нац. ун-т «Одес. юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2023. С. 41-43. URL: <https://hdl.handle.net/11300/27371>

65. Токарева В.О. До питання репутації у мережі Інтернет. *Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф.* (Одеса, 26 квітня 2024 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Фенікс, 2024. С. 591-594.

66. Токарева В.О. До питання цифрової ідентичності та анонімізованих даних. *Римське право і сучасність: реалізація і захист речових прав в умовах воєнного стану: матеріали Всеукр. наук. конф.* (Одеса, 25 трав. 2024 р.) [Електронне видання] / за заг. ред.: Є. Харитонов, І. Давидової, В. Зубара; НУ «Одес. юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2024. С. 11-114.

67. Токарева В.О. До питання цифрового громадянства. *Одеські грудневі цивілістичні читання: приватне право, як концепт в умовах війни, людський вимір: матеріали Всеукр. наук. конф.* (Одеса, 12 груд. 2024 р.) [Електронне видання] / за заг. ред.: д.ю.н., проф. Є. Харитонов, д.ю.н., проф. І. Давидової; НУ «Одес. юрид. академія». Одеса: Фенікс, 2025. С. 71-75. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a2cd872f-d57a-4558-adaa-2cb9f2969520/content>

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

68. Токарева В.О. Зловживання цивільним правом та право на інформацію. Права приватної особи в умовах пандемії COVID-19: проблеми здійснення і захисту: монографія / Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, К.І. Бесяков; Є.О. Харитонova, О.І. Харитонova, К.Г. Некіт. Одеса: Гельветика, 2020. С. 194-204.

69. Токарева В.О. Обмеження майнових прав інтелектуальної власності у сфері охорони здоров'я. Приватні та публічні інтереси в умовах COVID-19: колізії та правові шляхи вирішення. колективна монографія; за ред. Харитонova Є.О., Харитонova О.І., Булеца С.Б. Одеса 2021. С. 279-293.

70. Токарева В.О. Розвиток цифрової ідентичності як елементу сервісної держави в умовах війни. Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану: монографія [Електронне видання] / за ред.: Є. О. Харитонova, О. І. Харитонova, К. Г. Некіт; упор.-укл. Ю.С. Маршук; НУ «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2023. С 86-97.

71. Токарева В.О. Віртуальна ідентичність як проекція фізичної особи у мережі Інтернет. The European dimension of modern legal science: Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2022. С. 406-418.

72. Токарева В.О. Анонімність в мережі Інтернет. Law in the postmodern epoch: general characteristics and manifestation particularities in separate law branches: Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. С. 611-617.

73. Токарева В.О. Інформаційна приватність за законодавством ЄС: виклики та перспективи. Modern paradigm of public and private law amidst sustainable development: Scientific monograph. Vol. 2. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. С. 295-310.

Список наукових публікацій здобувача за темою дисертації та їх кількість, відомості про апробацію матеріалів дисертації та особистий внесок здобувача до всіх наукових публікацій, опублікованих із співавторами та докторської дисертації відповідає вимогам, передбаченим пунктами 7 та 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою КМУ від 17 листопада 2021 року.

Особистий внесок автора. Дисертаційна робота Токаревої Віри Олександрівни на тему «Правосуб'єктність фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет» поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» є власним авторським дослідженням, у якому наукові положення, висновки та пропозиції обґрунтовано самостійно в результаті опрацювання значної кількості джерел монографічного, нормативно-правового, правозастосовного характеру, в тому числі судової практики. Ідеї та розробки, що належать співавторам не використовувались.

Розглянувши докторську дисертацію та наукові публікації, в яких висвітлені основні наукові результати докторської дисертації можна дійти висновку про відсутність у докторській дисертації та наукових працях, які розкривають її результати, академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації, так і відсутність порушення інших елементів академічної доброчесності.

Відповідність дисертації науковій спеціальності. Дисертаційна робота Токаревої В.О. на тему «Правосуб'єктність фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет» відповідає спеціальності 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право».

Оцінка мови та стилю дисертації. Дисертація написана з правильним вживанням юридичної та спеціальної термінології, грамотною та чіткою мовою. Стил викладання відповідає прийнятному у науковій літературі, викладені дослідження, наукові положення, висновки та рекомендації забезпечують легкість та доступність їх сприйняття

У результаті попередньої експертизи докторської дисертації В.О. Токаревої повноти основних результатів дослідження:

УХВАЛЕНО:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів докторської дисертації Токаревої Віри Олександрівни на тему: «Правосуб'єктність фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет» за спеціальністю 12.00.03 – «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право».

2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів докторська дисертація В.О. Токаревої відповідає спеціальності 12.00.03 - «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» та вимогам, передбачених пунктами 7 та 9 Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженого постановою КМУ від 17 листопада 2021 р.

3. Рекомендувати докторську дисертацію В.О. Токаревої на тему «Правосуб'єктність фізичної особи у відносинах у мережі Інтернет» за спеціальністю 12.00.03 — «цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» до захисту на здобуття ступеня доктора юридичних наук у спеціалізованій вченій раді з присудження наукового ступеня доктора наук.

Рецензент:

доктор юридичних наук, професор,
проректор з навчальної роботи
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Галина УЛЬЯНОВА

Рецензент:

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного,
нотаріального та виконавчого процесу
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Неллі ГОЛУБЄВА

Рецензент:

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Ірина ДАВИДОВА